

HELYEM·HÁZAM·PALOTÁM

RÁKOSPALOTA ■ PESTÚJHELY ■ ÚJPALOTA

HELYTÖRTÉNETI ÉRTESÍTŐJE

60 éves a Rákospalotai Múzeum
Rákospalota, Pestújhely és Újpalota
Helytörténeti Gyűjteménye

Megbízott főszerkesztő:
Kovács Ildikó

Szerzőink:

- Ádám Ferenc (1961) történelem- és muzeológus, középiskolai tanár. 1994–1998 között a Rákospalotai Múzeum mb. vezetője, 2001-től az Erdős René Ház munkatársa, 2005-től vezetője
- Bodó Péter (1986) 2011-ben szerzett művészettörténeti diplomát a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. Szakdolgozatát is Sándy Gyula építészetéből írta és azóta is kutatja a témát. 2011 óta a Magyar Nemzeti Galériában dolgozik.
- Chikány Judit (1985) az ELTE BTK magyar – néprajz szakán végzett, jelenleg doktorandusz hallgató az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskolában. Korábban Rákospalotán, jelenleg Pestújhelyen lakik.
- Kis Emőke (1989) Művészettörténet és Teológia diplomát szerzett a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, 2000 óta a Rákospalotai Múzeum vezetője.
- Kovács Ildikó (1973) marketing-kommunikációs szakértő, XV. kerületi lakos.
- Werschitz Annamária 2019 szeptembere óta a Rákospalota, Pestújhely és Újpalota helytörténeti Gyűjteményének néprajzos-muzeológus munkatársa

Betlehemező gyermekek

FOTÓ: RÁKOSPALOTA, PESTÚJHELY ÉS ÚJPALOTA HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYE

Kis Emőke

Hatvanéves a Rákospalotai Múzeum

2

Ádám Ferenc

Új állandó kiállítás a múzeumban

8

Chikány Judit

Néprajzi gyűjtések Rákospalotán
a 19. század közepétől napjainkig

11

Werschitz Annamária

Múltidéző képek Rákospalota-Öregfaluból

21

Bodó Péter

Sándy Gyula és a pestújhelyi evangélikus templom

30

Kovács Ildikó

A Rákospalotai Múzeum kiadványai

36

Kis Emőke

Futó Molnár Miklósné szül. Hirczi Terézia
pestújhelyi bába és Pestújhely Bábakönyve

40

Werschitz Annamária

Orvosi tárgyak a Széchenyitelep-Pestújhely
Aranykönyve című új állandó kiállításon

45

Kis Emőke

dr. Bilkei Gorzó Nándor Rákospalotai kötődései

47

Werschitz Annamária

Műtárgyidéző

51

Kedves Olvasó!

A Rákospalotai Múzeum 1960. január 10-én nyitotta meg kapuit, azóta gyűjti Rákospalota, Pestújhely majd Újpalota tárgyi emlékeit, és segít megismertetni az itt lakókkal, az érdeklődőkkel az elmúlt 800 év helyi történelmét, betekintést ad a közelmúlt és a kortárs helyi képzőművészek alkotásaiba, továbbá szervezett számos különleges témájú, érdekes kiállítást. Lapunk megalakulása óta szoros együttműködésben van a Rákospalota, Pestújhely és Újpalota Helytörténeti Gyűjteményével (ahogy hivatalosan hívják az intézményt), így nagy örömmel adunk helyt a Helyem Házam Palotám lapjain a 60. születésnap megemlékezésnek. Olvashatunk a múzeum történetéről, kiadványairól, több különleges tárgyról, de átfogó tanulmány is helyet kapott, például Rákospalotai néprajzi gyűjtésekről vagy a legújabb, Széchenyitelep-Pestújhely Aranykönyve című kiállításról. Czákó Gábor szerint „a kultúra a világ működéséről és működtetéséről szóló közös tudás.” Bízunk benne, hogy ez a közös tudás még sokáig velünk marad, és ezzel a kerületi közművelődési intézménnyel még sok évfordulót ünnepelhetünk meg a jövőben is. Boldog születésnapot kívánunk!

A megbízott főszerkesztő

Antall József és Szücs Irén esküvője, 1924-ben

(FORRÁS: RÁKOSPALOTA, PESTÚJHELY ÉS ÚJPALOTA HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYE)

HATVANÉVES A RÁKOSPALOTAI MÚZEUM

ÍRTA: Kis Emőke

Nagy munkába vágja a fejszóját az, aki 60 év távlatát szeretné bemutatni teljes mivoltában: a múzeum épületének, vezetőinek, kiállításának, egyszerűen a múzeum életének mindennapjait. A múzeum vagy pontosabban Rákospalota Pestújhely és Újpalota Helytörténeti Gyűjteményének jelenlegi – bátran mondhatom- legfiatalabb vezetőjeként nem volt könnyű dolgom a gyűjtemény elmúlt 60 évét rekonstruálni. A több mint fél

évszázados működése alatt az intézmény számos vezetőváltást élt meg, a vezetők gyűjteményben való munkássága változatos és színes, egyáltalán nem mondható egysíkúnak. Talán azért sem, mert minden intézményvezető bővítette a múzeum gyűjteményét, vagy épp a múzeumi térben megjelenő kiállítások tárházát. Számos jó kezdeményezés született, melyek a gyűjteményt látogató érdeklődőknek köszönhetően tradícióvá fejlődtek.

Jelen tanulmányban a teljesség igénye nélkül szeretném bemutatni a gyűjtemény rövid történetét.

A kezdetek

1958-ban a kerületben munkacsoport alakult, mely Rákospalota helytörténeti vonatkozású dokumentumainak gyűjtését kezdte meg. A fővárosban harmadikként megalakuló helytörténeti gyűjtemény 1960. január 10-én kapott állandó helyet a Kossuth u. 39. sz. (ma 55.) alatt.¹ A gyűjtemény Rákospalota és Pestújhely régen önálló települések múltjával: politikai, gazdasági, és ipartörténetével, történeti, néprajzi, és kulturális emlékével foglalkozott. A település néprajzi anyagát, a kismesterségek szerszámaikat, termékeit gyűjtötte. Az alapítás éveivel kapcsolódik Madarász Viktor romantikus magyar festő szintén festő lánya Madarász Adeline műtárgyadományozása. Az idős művésznő utolsó éveiben egészen haláláig a Erzsébet utca (ma (Szódliget utca) 45-ben lakott. Úgy gondolta -kerületi lakos révén-, hogy a Rákospalotai Múzeum (a helyileg illetékes gyűjtemény volt) megfelelő hely arra, hogy apja emlékét ápolják, és a hagyatékot mindenfajta ellenszolgáltatás nélkül adományozta az intézménynek. A Múzeum apjától 22 festményt és a művésznő munkásságából 31 olaj és vízfestményt, illetve rajzot őriz.² Ezen felül számos Madarász-bútor, és személyes tárgy került még a gyűjteménybe. Madarász Viktor születésének 130. évfordulóján 1960 tavaszán ebből az anyagból kiállítást nyílt, akkora sikere volt, hogy folyamatosan cikkeztek róla a Népszabadság hétfégi programkínálatában.

„Múzeumunk szervezetileg és költségvetésileg a Budapest XV. kerületi Tanács Végrehajtóbizottsága alá tartozik. Szakmai felügyeletet a Budapest Történeti Múzeum gyakorolja.” – olvashatjuk „Adattár” címen a Rákospalotai Múzeum Évkönyvében³. Szervezetileg tehát a múzeum a XV. kerületi Tanácshoz tartozott, majd, 1990 után az önkormányzati fenntartású XV. kerületi Csokonai Kulturális Központhoz kapcsolódtak.

A múzeum első igazgatója a MÁV-telepen élő **Vámbéri Gusztáv** író, költő volt, őt követte **Für Lajos** agrártörténész, akinek a nevéhez köthetik a gyűjtemény első kiadványa. 1965-1970-ig **Somogyi Ágnes** vezette az intézményt.

Az alapítástól 1970-ig közel 31 kiállítással számolhat a múzeum épülete, amely eredetileg katolikus iskolaként működött. 1961. április 16-május 14. között volt látogatható „A levegő meghódítása” c. kiállítás⁴, mely Gagarin űrutazásához kapcsolódott, sok látogatót vonzott be. A következő kiállítás 1961. augusztus 7 – szeptember 24.-ig volt látogatható, és a XV. kerületi képzőművészek műalkotásait mutatta be. 1962-ben a település történetéhez kapcsolódó régészeti kiállítás, 1965. októberétől Mohácsy Á. Győző a köztudatban sajnálatos módon kevésbé méltatott

1 A Rákospalotai Múzeum évkönyve I. évf. (szerk.: Boross M. - Für L. - Koczogh Á. - Kőszegi F.) Budapest, 1964.

2 dr. Matits Ferenc: Madarász Victor és Adeline festőművészek hagyatéka a Rákospalotai Múzeumban (Tájak-Korok-Múzeumok kiskönyvtára 723. szám) Budapest, 2003.

3 A Rákospalotai Múzeum évkönyve I. évf. (szerk.: Boross M. - Für L. - Koczogh Á. - Kőszegi F.) Budapest, 1964. 133.

4 Rákospalota Pestújhely és Újpalota Helytörténeti Gyűjtemény Adattára

évekre már rossz állapotban volt, vizesedett és penészesedett. A Kossuth utcai épületet 1982-ben életveszélyessé nyilvánították.⁷A múzeum amúgy sem egyszerű helyzetén az sem segített, hogy az épülő lakótelepnek is épp útjában állt, sorsa megpecsételődött: bontásra ítéltetett. **Gerő Lóránt**, a Csokonai Művelődési Ház akkori igazgatója állt a kezdeményezés élére, melynek első lépése az

historikus festőművész tárlata volt látogatható. A helytörténeti/történeti témákon túl más érdekes témának/vándorkiállításnak is helyszíne volt a múzeum. 1968-ban „A természet világa a Főv. Állat- és Növénykert vándorkiállítása, és Vitéz László, Kemény Henrik bábszínháza volt látogatható. 1970-ben emlékezett meg a gyűjtemény a 70 éves Pestújhelyről, melynek helyszíne a Zalka M. Művelődési Otthonban volt.

A nyolcvanas évek elején a Kossuth utcai épület annyira rossz állapotba került, hogy be kellett zárni, és a teljes gyűjteményt külső raktárakban kellett elhelyezni. Ez az időszak leginkább a vándorkiállításoknak kedvezett. Ebben az időszakban **Szabó Géza** és **Milósné Bóta Piroska** vezette az intézményt. A gyűjtemény épülettörténetének feldolgozásával Rátonyi Gábor Tamás helytörténet kutató 2014-ben megjelent két cikkével⁵⁶ részletesen foglalkozott. A Kossuth utca 39. szám alatti iskolaépület eredetileg sárból döngölt falakkal és szalmatetővel rendelkezett. 1857-ben egy új stabilabb szerkezetű iskola épült helyén, amely végül a frissen megalapított Rákospalotai Múzeum épületéül szolgált. Az épület az 1980-as

épület műemlékké nyilvánítása volt. Sem fizikai adottságai, sem kvalitásai ezt nem engedték, 1983. május 9-én az Országos Műemléki Felügyelőségtől végül „városképi jelentőségű építmény” rangot kapott az ingatlan. Végezetül a tervezett lakótelep kondícióit is változtatták, pár lakóház látta kárát annak, hogy a múzeum épülete nem került lebontásra. Az épület azonban már nem felelt meg a helytörténeti emlékek bemutatására. Döntés született arról, hogy a gyűjtemény a Pestújhelyi út 81. számú ingatlanba költözik.

1991. novemberében nyílt meg újra a múzeum jelenlegi helyén, immár nem Rákospalotán, hanem a XV. kerület egy másik településrészén, Pestújhelyen. A műtárgyak költöztetését már **Mojzes Ildikó** végezte, aki 1989-től volt munkatársa, később vezetője az intézménynek. Nevéhez számos új és gazdag kiállítás, érdekes enteriőrök, illetve múzeumi kiadvány köthető. Az újonnan nyíló épületben két állandó kiállítás volt látogatható, ami Palota-Ófalu életéből adott ízeletet. A konyha és a szoba a hagyományos palotai családok otthonát mutatta be jobbágykékre festett bútorokkal és kemencéjével. A palotai kisipar-

5 https://bpxv.blog.hu/2014/08/05/rakospalota_pestujhely_rakospalotai_muzeum_helytorteneti_gyujtemeny

6 https://bpxv.blog.hu/2014/11/29/rakospalotai_muzeum_kossuth_utcai_lakotelep

7 Tíz évi silentium után-írta Mojzes Ildikó. In. Életjel 1991.II.évf.11.szám

sokat kovács-, asztalos-, szabó-, cipésműhely segítségével mutatták be. Az időszakos kiállításban a Madarász hagyatékot tekinthették meg az érdeklődők.

Őt követte **Ádám Ferenc** történész-muzeológus, középiskolai tanár, aki 1994-1998 között a Rákospalotai Múzeum megbízott vezetője.

1999. májusában újabb nagyobb mérvű átalakítás történt a múzeum belső tereiben, amely szintén Mojzes Ildikó intézményvezető nevéhez volt köthető. A régi megszokott installációkat elvetve a kiállítóterek megújítva, új koncepcióval mutatta be Rákospalota és Pestújhely helytörténeti emlékeit. A 80-as évek végétől Pestújhely bemutatásánál csak időszakos kiállításokkal lehetett számolni, azonban az 1910-1950 évek közötti időszak annyira színes és izgalmas, hogy különös hangsúlyt érdemelt az új kiállításban. Két új enteriőrrel bővült tovább a kiállítóteret két kispárt bemutató résszel a Pestújhelyre jellemző könyvkötő- és Rákospalotára jellemző kefekötő műhellyel. A Rákospalotai rész kibővült mezőgazdasági eszközökkel, hiszen a településrésze jellemző volt a földművelés és állattenyésztés.

A múzeum külső és belső helyszíneken rendezett időszakos, helytörténeti és képzőművészeti kiállításokat. Ezek közül 2007-ben nagy siker volt a **MÁV-telep 100. évfordulójára** a Jézus Szíve Plébániatemplomban rendezett helytörténeti kiállításunk, valamint az évről évre a múzeum kertjében megrendezett Kerti kiállítás, mely a kerületi műv-

szeknek biztosított bemutatkozási lehetőséget. A mindig jó hangulatú programokon kötetlenül beszélgethettek a művészet iránt érdeklődők és maguk a képzőművészek. 2009-ben került bemutatásra a „Pestújhelyi szoba” néven ismert **Civil élet az egykori Pestújhelyen** c. kiállítás. A Rákospalotától 1909-ben függetlenné váló, önálló Pestújhely nagyközség megalakulásának 100. évfordulójára rendezte a gyűjtemény az új állandó kiállítását. Pestújhely életében jelentős szerepet betöltő polgári egyesületek, egyesületek tevékenységét mutatta be az 1950-es évekbeli államosításokig. A kávéházi enteriőr Pest Tabánját, a fűszer-szatócs bolt és a pékség az egykor szintén virágzó helyi kiskereskedelem emlékét idézte fel.

2011-ben veszi át az intézmény vezetését **Kiss Emília etnográfus, muzeológus** kerületi lakos. Munkássága közel hat évet ölel át. Nevéhez köthető a múzeum technikai fejlődését biztosító törekvések, többek között a látványraktárak gondolata. A múzeum épületében 2013 óta Adeline Galéria is az ő nevéhez köthető, mely rendszeres teret és lehetőséget biztosított a kortárs művészeti kiállítások számára. A Galéria kiadványában olvashatjuk Feledy Balázs előszavát, mely a kiállítóteret

kerülő Pestújhelyi téren található Emlékfasor megvalósulásában. A múzeum új épületbe való költözésének lehetősége szintén az ő időszakára tehető. A cél, a Kossuth szobor mögötti téren található kulturális

célját mutatja: „Továbbra is alapelv- helyesen-, hogy a kerületben lakó, dolgozó, a kerülethez valamilyen szempontból kötődő művészek kiállítási elképzelései elsőként itt valósulhassanak meg”⁸, a kiállítók közt említi D. Prax Ágnes, Gábor Enikő, Gonzales Gábor, Konkoly Gyula, Kozák Kata, Molnár Ferenc, Nagámi, Nagy Előd, Rác Gábor, és Vincze Sándor munkásságát. Kiss Emília vezetése alatt alapították a Helyem Házam Palotám helytörténeti folyóiratot, melyben főszerkesztői tevékenységet vállalt 2015-től.

Madarász Viktor életének és festményeinek nagyobb mérvű bemutatását is magára vállalta. A Rákospalotai Múzeum 2017-ben talán az első olyan muzeális intézmény, amely kiállítással emlékezett meg **Madarász Viktor halálának 100. évfordulójáról**. A centenárium alkalmából művész leányától származó hagyatéki tárgyakat: Madarász Viktor festményeit, személyes tárgyait és dokumentumokat, és a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményéből kölcsönözött négy festményt mutatott be. A tárlat 2017. február 4 – június 30. között volt látogatható. A gyűjteményvezető szervesen részt vett a 2013-ban bemutatásra

centrumban kapott volna helyet az épület, de olyan elképzelések is voltak, hogy a múzeum helyszínéül a Liva-malom szolgálna a legjobban. Kiss Emília idejére tehetőek a minden év februárjában tartott **Disznótörök** is, mely kedvelt programja volt a kerületi lakosságnak. Itt igazi farsangi multság kapott helyet, mely kikapcsolódást nyújtott az egész családnak.

Ezután a múzeum megbízott vezetője volt Nagy Árpád Pika művész. 2017-ben Kiss Emíliát **Dr. Ozsváth Gábor Dániel**, majd 2019-ben **Csibi Kinga muzeológus** követte. 2018-ban új Rákospalotai és Újpalotai emlékek bemutatá-

8 Adeline Galéria 2014-2015-2016, Rákospalotai Múzeum kiadványa

sára került sor, a „*Palota földjén - Hagyomány és sokszínűség*” c. kiállításban. A kiállítás megemlékezik azokról a jeles palotaiakról, akik életük és tevékenységük révén szorosan kapcsolódnak a településhez. 215 legkülönbébb tárgy – a viselettől, a híres rákospalotai tányérig – 180 négyzetméteren tekinthető meg.

2020. novemberében nyílt meg új arculatával a Pestújhelyi szoba „Széchenyitelep-Pestújhely Aranykönyve” címen, melynek kurátora Ádám Ferenc helytörténet kutató, volt intézményvezető. A gyűjtemény épületéről, történetéről, műtárgyairól számos tanulmány, újságcikk, helytörténet iránt érdeklődő blog, és internetes oldal emlékezik meg. A település történetét fontosnak tartó

kerületi lakosok ma is szívesen keresik fel az intézményt, számos felajánlást kapunk, a múzeum gyűjteménye folyamatosan bővül. Az egyes kezdeményezések, ma is kedvelt programjai között vannak számontartva, ilyen a múzeumkertben megrendezett tavaszi és őszi kerti kiállítás. A Pestújhelyi napokhoz is kapcsolódik a XV. kerületi városnéző séták színes programja. A múzeum országos rendezvényeken évről évre képviselteti magát, mára már hagyománnyá vált a Múzeumok Éjszakája, a Kutatók Éjszakája, és az Ars Sacra kezdeményezéseken való részvétel.

Bízom benne, hogy az új kiállításban a kisgyermektől egészen az idősebb korosztályig megtalálja mindenki a számára legkedvesebb műtárgyat. ■

ÚJ ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁS A MÚZEUMBAN

ÍRTA: Ádám Ferenc

A Rákospalotai Múzeumban 2020. november 21-én nyitottuk meg a *Széchenyitelep-Pestújhely aranykönyve* című, állandó, helytörténeti kiállítást. Akik egy kicsit is járatosak a település történetében, érthetik a címadást. A község önállósulásának 25. évfordulója tiszteletére, 1935-ben a *Pestújhelyi Ujság* megjelentette a *Pestújhely Ezüstkönyve 1910-1935* című könyvet. A hely történetének a kutatói mindmáig ezt veszik először a kezükbe, ha korabeli forrásanyagra van szükségük. A jubileum után a nagyközség még 15 évet élhetett önállóan. 1950 január elsejével, anyaközségével, Rákospalotával együtt Budapest főváros XV. kerületének része lett. Az *Aranykönyv* már nem jelenhetett meg.

A kiállítás a gondolat 1896-os megszületésétől 1950-ig mutatja be Pestújhely történetét a látogatóknak. (A tervezéskor egyik jeles lokálpatrióta megkérdezte, miért fejezzük be 1950-ben a történetet? Visszakérdeztem: Milyen új dolog készült azután? Nem tudott válaszolni. Pedig történtek új dolgok: visszakapta *régi* tornyát a református templom, új toronyóra van a *régi* katolikus templom tornyán, emlékfasort ültettek a *regiek* emlékére a Pestújhelyi téren, emléktáblát, szobrot kapott néhány *régi* nagyság. Egyébként... Hajdan tucatjával működtek egymás mellett a vendéglők, ma van *egy*, amelyik említést érdemel, boltba máshova jár a pestújhelyi, iskola is csak egy van, csökkenő gyereklétszámmal, a mozik bezártak... Talán csak egyetlen

intézmény van, amelyik nevében, törekvéseiben is őrzi a hely szellemét, szolgálja azt: a Pestújhelyi Községi Ház.) Ez is indokolja a kiállítás megrendezését.

A Rákospalotai Múzeum, hivatalos nevén Rákospalota, Pestújhely és Újpalota Helytörténeti Gyűjteménye mindig is feladatának érezte Pestújhely történetének bemutatását. Így született meg *Buza Péter* tollából a *Pestújhely emlékkönyve* 1997-ben vagy *Holló Szilvia Andrea* és *Mojzes Ildikó* szerkesztésében a „*Közös akarattal*” – *Írások a százéves Pestújhely civil társadalmáról* című könyv. Míg az előbbi inkább olvasmányos, ismeretterjesztő mű, az utóbbi sokkal inkább tudományos munka, komoly információhalmazzal. Kiállítások is szerveződtek a községről, a múzeumban és a közösségi házban, sőt az iskolában is. A Rákospalotai Múzeum 2009-ben nyílt, állandó kiállítása a *Civil élet az egykori Pestújhelyen* címet viselte. Nostalgikus érzést keltően mutatta be a régi település

Korabeli iskolai felszerelések

(FOTÓ: VARGA GÁBOR VARGOSZ)

Három nyelvű reklámkiadvány 1905 körül

(FORRÁS: RÁKOSPALOTA, PESTÚJHELY ÉS ÚJPALOTA
HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYE)

hétköznapjait (a pékeket, a kereskedőket, az iparosokat) és az ünnepnapokat (a műkedvelő előadásokat, a pihenés, szórakozás színtereit). Színvonalas, hangulatos *életmódtörténeti* kiállítás volt.

A most megnyílt állandó kiállítás alapkonceptiója más. Inkább a *hely történetét* mutatja be. A históriából is azokat az elemeket hangsúlyozza, amelyek Pestújhelyt kiemelik a hasonló, pestkörnyéki település közül.

Ilyen az *oktatás története*. Pestújhelyen működött állami elemi iskola. (Ebben a korban az állami fenntartású, alapfokú oktatás jelentette a magasabb színvonalat.) Működött itt római katolikus leány- és fiú polgári iskola és szintén a katolikus egyház fenntartásában fiú felsőkereskedelmi iskola. De megemlíthetjük még a reformátusok elemi iskoláját, az iparos tanonciskolákat, még valamiféle „munkás-gimnáziummal” is próbálkoztak. A párezres nagyközségre tehát nyugodtan alkalmazható az „iskolaváros” jelző. Ezt mutatja be a kiállítás egyik enteriőrje, korabeli műtárgyakkal: zászlókkal, eszközökkel, kiadványokkal, berendezéssel.

A másik fő enteriőr a széchenyitelepi-pestújhelyi egészségügy alakulását mutatja be. Hiszen, ha keresnénk sem találnánk hasonló intézményt a főváros környéki településeken, mint az a 7 hektáros területen 1903-1904-ben átadott Niedermann Szanatórium. Az ekkor megnyitott első hét épületet (szanatórium, igazgatóság, kápolna, az ügyeletes orvosok villája) *Baumgarten Sándor* és *Herczeg Zsigmond* tervezte, nyugodtan besorolhatjuk őket a magyarországi szecesszió

kiemelkedő alkotásai mellé. A szanatórium ideg-, elme- és alkoholbetegek gyógyításával foglalkozott, ma már szinte elképzelhetetlenül színvonalas ellátás mellett. Ez az épületegyüttes aztán 1912-ben a Munkásbetegsegélyező és Balesetbiztosító Pénztár és az Országos Pénztár tulajdonába került, a maga nemében szintén egyedülálló módon munkáskórház lett. 1928-tól a légúti – főleg tüdő – betegek ellátására szakosodott, az új neve az OTI Dr. Vass József Munkáskórháza lett. Jó felszereltsége ösztönözte 1945-ben a Vörös Hadsereget, hogy kisajátítsa.

Mindkét közmegebecsülésnek örvendő, neves pestújhelyi községi orvos itt kezdte helyi tevékenységét. *Dr. Weszter Sándor*, aki 1912-től a község első orvosa lett, és *dr. Lövey József*, a későbbi községi másod- majd első orvos. Az irodalmi művekben is szereplő és a mai napig hálával emlegetett doktorok orvosi eszközei, dokumentumai és személyes tárgyai is megtekinthetők a kiállításon.

Külön falon és tárlóban mutatjuk be a hitélet alakulását, rekvizitumait. Hiszen ne felejtjük: abban az időben a vallásuk gyakorlása határozta meg az emberek mindennapjait leginkább. Imával kezdtek és fejezték be a napot.

Azért ez a kiállítás sem nélkülözi az életmódtörténeti vonatkozásokat. Képeken, dokumentumok segítségével – sőt, korabeli hangosfilmen! –

Három nyelvű reklámkiadvány 1905 körül

(FORRÁS: RÁKOSPALOTA, PESTÚJHELY ÉS ÚJPALOTA
HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYE)

település teljes történetének csak egy részét is bemutassuk, igénybe kellett venni a korszerű technika nyújtotta lehetőségeket. „Pest-újhely hangosfilmje” nagyméretű monitoron pereg, a rövid helytörténet, a családfákhoz tartozó leírások, az egyes enteriőrök

bemutatja az közösségi életet, a művelődési, sport és szórakozási formákat. Itt, a mindenhol szereplő *Wesster Lilike* – igen, a doktor úr lánya – táncosnő fellépőruháját is látni lehet.

És természetesen „mindez nem valósulhatott volna meg”, ha nincsenek azok a személyek, akik Pestújhelyt Pestújhellyé tették. Közülük két embert, családot, rokonságot emelhetünk ki. Az egyik ember *dr. Szűcs István* helyettes államtitkár, majd országgyűlési képviselő, aki a községet „működtette”. Rokonságának, amely összenőtt id. *dr. Antall József* rokonságával, miután feleségül vette a leányát, számos tagja részt vett a helyi közéletben. Helyi képviselők, egyesületek vezetőségi tagjai, helyi főjegyző, pedagógusok, üzlettulajdonos, későbbi miniszterelnök nevei láthatóak azon a családfán, amelyet a terem falán láthatunk, a régi községháza fotójára applikálva. A másik ilyen ember *dr. Bezszilla Nándor*, akinek vezetésével megalakult, majd önállósodott a település. Fia, *Bezszilla László* világhírű entomológus, de rokonságban állt a helyi közéleti szereplő *Pomogáts-családdal* is.

A Rákospalotai Múzeum „pestújhelyi szobája” nem egy hatalmas tér. Ahhoz, hogy egy

vezető szövegei, az életrajzok, a műtárgyak, fényképek leírása, címei, stb. is érintőképernyős monitorokon olvashatóak, lapozhatóak. Ezek az eszközök nem csak az interaktivitást teszik lehetővé, hanem azt is, hogy a későbbiekben újabb vagy változó tartalmak is bekerüljenek a kiállításba.

A Széchenyitelep-Pestújhely Aranykönyve című állandó, helytörténeti kiállítás építése – noha különböző okokból, némely esetben még elfogadható kompromisszumokat is kellett kötni – nagyjából az eredeti elképzeléseknek megfelelően valósult meg. A cél egy olyan bemutató megvalósítása volt, ahol a befogadó a saját igényének megfelelő minőségű és mennyiségű tudásanyaghoz férhet hozzá, a lehetőségek által meghatározott maximális látványélmény biztosítása mellett. Véleményüket róla remélhetőleg mihamarabb elmondhatják azok is, akiknek a kiállítás elsősorban épült: a pestújhelyiek!

Három nyelvű reklámkiadvány 1905 körül

(FORRÁS: RÁKOSPALOTA, PESTÚJHELY ÉS ÚJPALOTA
HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYE)

NÉPRAJZI GYŰJTÉSEK RÁKOSPALOTÁN A 19. SZÁZAD KÖZEPÉTŐL NAPJAINKIG

ÍRTA: Chikány Judit

Ha közvéleménykutatást végeznék Rákospalota néprajzi értékeiről, nagy valószínűséggel a palotai népviselet és a szüreti multság szerepelne a leggyakoribb válaszok között. Az írott források közül a Palotát jól ismerők Novák József Lajos¹ vagy Boross Marietta² tanulmányait említenék. Azonban az elmúlt közel 170 (!) évben megannyi néprajzi indíttatású gyűjtés történt Rákospalotán, amelyek mintegy rejtve vannak a köztudat előtt. E tanulmány célja, hogy röviden bemutassa, hogy a fent említett írásokon kívül milyen gazdag ezen – nagyrészt publikálatlan – gyűjtések köre.

A bemutatás rendszerezése többféle (kronologikus, tematikus, különböző intézmények köre csoportosuló) szempont alapján történhetne, ám az áttekinthetőséget és a jövőbeni további kutatásokat véleményem szerint egy témák szerinti áttekintés támogatja leginkább. A néprajzi érdeklődés mellett számos más tudományterület – például agrár-, hely-, egyház-, család-, építészettörténet, régészet, névtan – felőli élénk érdeklődés is övezi Rákospalotát, ám ezen kutatások, bár némely esetben átfedésben vannak az alább számba vett témakörökkel, nem képezik jelen ismertetés tárgyát. Reményeim szerint a kedves Olvasók számára több újdonsággal is szolgál ez írás, bár teljes átfogó képet nem nyújthat több okból sem, ugyanis bizonyos

Lakodalmi ajándékvívó lány

(FORRÁS: FTA 1010 GÖNYEY SÁNDOR: RÁKOSPALOTA NÉPI ÉPÍTÉSZETE. 1956)

gyűjtemények³ jelenleg nem/korlátozottan hozzáférhetők, valamint a gazdag kéziratos anyagok tételes ismertetése túlmutatna e dolgozat terjedelmi keretein.

1 Novák József Lajos: Rákospalota néprajzi leírása I. Néprajzi Értesítő XIV. évf. (1913) p. 249–269. majd: Uő: Rákospalota néprajzi leírása II–III. Néprajzi Értesítő XV. évf. (1914) p. 68–98, 217–235.

2 Például Boross Marietta: Női népviselet Rákospalotán. Rákospalotai Múzeum Évkönyve I. évf. (1964) p. 77–106.; Boross Marietta: Rákospalota férfi népviselete. Rákospalotai Múzeum Évkönyve II. évf. (1966) p. 53–72.; Boross Marietta: Rákospalota mezőgazdaságának termelési technikája és néprajza. In: Czoma László (szerk.): Tanulmányok Rákospalota-Pestújhely történetéből. XV. Ker. Tanács Végr. Biz., Bp., 1974. p. 231–261.

3 Például a Néprajzi Múzeum költözés alatt (2017 decembere óta), a Zenetudományi Intézet Kutatószolgálatja jelenleg szünetel. Ezen gyűjtemények esetében részben a korábbi kutatásaimra, részben az online katalógusokra hagyatkozhattam.

Népszokások

A 19. századi Rákospalota népeletéről Novák József Lajos 20. század eleji részletes leírásából lehet némi képünk. A településtörténeti és a lakosságra vonatkozó adatok mellett a népi építészetéről, gazdálkodásról ad áttekintést, továbbá a jeles napi és az emberélet fordulóihoz köthető szokások részletező leírását is adja. A népszokások közül legtöbbször a lakodalomról olvashatunk vőfélyversek gazdag kíséretében.⁴ A legkorábbi szokásleírást Részó Ensel Sándor (1833–1899) *Magyarországi népszokások* (1866) című gyűjteménye tartalmazza a palotai lakodalomról, keresztelőről és temetkezési szokásokról.⁵ A szerző különböző korabeli folyóiratokból, tudományos gyűjteményekből állította össze válogatását, a rákospalotai anyaggal kapcsolatosan azonban nem adta meg a forrását, s máig sem sikerült beazonosítani, honnan származtak az információi.

A 20. század első felében több gyűjtés is a rákospalotai népszokásokra (például lucanap, betlehemezés, télmetetés, májusfa, pünkösöd, lakodalom) irányult, ezek közül volt olyan, amelyet a Népművészeti Intézet (1951–1957) megbízásából végeztek.⁶ Ezen gyűjtések kéziratát a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma (későbbiekben: NM EA) és az ELTE BTK Folklore Tanszék Adattára (későbbiekben: FTA) őrzi,⁷ és tudomásom szerint nem készült róluk nyomtatott formában megjelent ismertetés, elemzés.

A több, mint egy tucat helyi folyóirat (például *Rákos-palotai Közlöny*, *Rákospalota*, *Rákospalota és Vidéke*, *Rákos-palota. Főth és vidéke*, *Rákospalota-Pestújrhelyi Újság*, *Rákospalotai Hírlap*) szisztematikus áttekintése is forrásul szolgálhat a 20. század első feléből például a bálók, szüreti multságok szervezéséről, híresebb keresztelők és lakodalmak megüléséről, a különböző felekezetek ünnepeiről.

A Néprajzi Múzeum fényképgyűjteménye (Etnológiai Archívum) Rákospalotáról megközelítően ezer fotót őriz (a képek nagy része az online adatbázisban megtekinthető). Ezek között található Solymos Ede (1926–2008) nyári búcsú vásári hangulatát (a körhintától a vattacukorárusig, a gyorsrajzolótól a játékosorárusig) megőrkítő képei (1950),⁸ továbbá Boross Marietta (1920–2020) 1958 húshagyó keddjén készített közel hatvan darabos fotósorozata egy palotai farsangi bálról. Ez a fényképanyag több szempontból is egyedülálló: egyrészt a palotai farsangi szokáskörrel csekély ismerettel rendelkezünk, másrészt a közösségi táncos alkalmakról nemigen készültek ehhez hasonló fényképsorozatok.⁹ A múzeumi palotai vonatkozású anyag legnagyobb részét (771 darab üvegnegatív) 20. század eleji műtermi fotók alkotják.¹⁰ Természetesen nem biztos, hogy minden kép rákospalotai lakosokat ábrázol, hiszen a környékről is érkezhettek a műterembe fényképezkedni vágyók, ahogy a palotaiak is eljártak például az 1900-as évek elején működő újpesti Stahl Vilmos műtermébe. A fényképek nemcsak a korabeli viseletről tanúskodnak, hanem az egyes ünnepi vagy az emberi életet meghatározó alkalmakat is megőrkítik: gyermek születése, elsőáldozás, lakodalom, ravatal, sorozás (katonai szolgálat).

Rákospalota életéből fontos kiemelni a szüreti multságok közösségformáló és -megtartó erejét, valamint a környező településekkel (Fót, Mogyoród, Dunakeszi, Veresegyház) való kapcsolattartásban, közös kulturális hagyományörzésben betöltött szerepét. A 20. század első felében épp úgy jelentős eseménynek számított, mint a század végén, amikor több, mint húsz év után, 1991-től a palotai fiataloknak sikerült feleleveníteniük és életben tartaniuk szüleik, nagyszüleik szokáshagyományát. Pár éve egy

4 Novák 1914, p. 77–98.

5 Részó Ensel Sándor: Rákospalotai lakodalmi szokások. In: Uó (Verebélyi Kincső szerk.): Magyarországi népszokások. Osiris, Bp., 2000. p. 226–232.

6 NM EA 2517 Szoboszlai Istvánné Raffay Anna: Lakodalom. 1951.

7 A kéziratok jelzetei: NM EA 782, EA 1463, EA 2517, EA 13 316, EA 13 419, EA 26 853.

8 NM F 98 813–F 98 834. <https://gyujtemeny.neprajz.hu/>

9 NM F 125 499–125 557.

10 Ezekből ad válogatást Borsy Béla műtermét bemutatva: Bata Tímea: A Néprajzi Múzeum vidéki fényképszemléinek gyűjteményéből 4. Borsy Béla műterme, Rákospalota. Online cikk, Néprajzi Múzeum honlapja. <https://www.neprajz.hu/hirek/2020/videki-mutermek-4-borsy.html> [letöltés ideje: 2020. augusztus 17.]

1.

Megégett a' szentpéteri állás.

Andante, Metrum, $\text{♩} = 60$.

Ének.

Zongara.

Meg - é - gett a'

szent - pé - te - ri áll - lás, kis an - gya - lom nem ka - pott majd szél - list. El - sikk e - ső

és - től a' hi - ve - der, csupa la - kum szo - rit - ja a' kas - gyit.

Megégett a' szentpéteri állás.
Kis angyalom! nem kapok majd szélit!
Esküvő, ártom a' heveder,
Gyenge lábam szorítja a' kőnyelget.

Csárdás vagyok, ez is fogok lenni,
Nekem alban nem parancsol senki,
Nem csárdás, ne vagy magára,
Isten anna' megfogja a' kezét.

Majd megérik a' fekete pelyva,
Nem kell nekem senki megint légya,
Akkor milyen csárdás legyek vagyok,
Szálló kis légy kezeltje vagyok.

Kinnitt a' Tisza a' partján,
Ecsendőm el rónás széljárta,
Az állóóra fogok vándorolni,
Ottan fogok szeszült tartani.

Megérik a' szőlő nem sokára,
Árván maradj a' lános szőlőn,
Te is árva maradsz kis angyalom,
Mert emeltem el kell vándorlanom.

Mind azt mondom, hogy szerettem vagyok,
Félig én már szerettem senkinek,
Bé szellett a' szemem az ládára,
Gyenge karom az elhagyására.

Mátray Gábor: Magyar népdalok egyetemes gyűjteménye. I. kötet. Buda, 1852.

palotai fiatal, Halasi Szandra ebből a témából írta a szakdolgozatát.¹¹

A hagyományörzés, az idősebb generáció tudásának továbbörökítése az utóbbi harminc évben a Gazdakör, a Rákospalotai Szilas Néptáncgyűttes és a Rákospalotai Örökségünk Egyesület központi célkitűzései között is szerepel, és ezen egyesületek tevékenysége is támogatólag hat e kerületrésze régebbi hagyományainak szélesebb körben való megismertetésében, fenntartásában. A tősgyökeres, lokálpatrióta palotai fiatalabb generáció is magáénak érzi ezt a feladatot, hiszen aktív részei a fent említett civil szervezetek által szervezett eseményeknek, valamint ezt bizonyítják az utóbbi években született szakdolgozatok is. Egyik ilyen példa Röss Katalin munkája, amely egy iskolás korosztály számára kidolgozott Hagyományörző Programtervet ismertet.¹²

Népzene, néptánc

Rákospalota zenei és táncos életéről meglehetősen elszórt adatok állnak rendelkezésünkre. Kotta nélküli dalfeljegyzéseket – leginkább az egyes szokásokhoz köthetően – több kéziratos gyűjtés is tartalmaz.¹³ Meglehetősen korai, dallamot is rögzítő feljegyzések is fennmaradtak erről a területről. Az egyik ilyen Mátray Gábor (1797–1875, 1837-ig Rothkrepf néven)¹⁴ 1850-es években megjelent kétnyelvű népdalgyűjteménye (*Magyar népdalok egyetemes gyűjteménye – Allgemeine Sammlung ungarischer Volkslieder*), amely több lekottázott dalt is közölt „Rákos–Palotán” helymegjelöléssel. Több helyen „Káposztás–Megyeren” is szerepelt, amely ekkor még mint fői grófi uradalmi birtok (puszta) Palotához tartozott.¹⁵ Mátray látóterébe ez a terület valószínűsíthetően öccse révén kerülhetett, aki a Károlyi családnál volt uradalmi orvos

11 Halasi Szandra: Rákospalotai hagyományörző szüreti felvonulás és bál. 2015. Budapesti Metropolitan Főiskola, Turizmus Vendéglátás Szak, Budapest. [Kézirat: főiskolai szakdolgozat, témavezető: Köves Tamás]

12 Röss Katalin: Falu a nagyvárosban. (Rákospalotai emlékek – a hagyományörzés formái). 2017, ELTE Tanító- és Óvóképző Kar, Budapest. [Kézirat: BA egyetemi szakdolgozat, témavezető: Cúthné Gyóni Eszter]

13 Ld. a népszokások részénél említett kéziratos forrásokat, valamint ZTI Act 109.

14 Mátray Gáborról ld. Tari Lujza: Mátray Gábor, a népzene kutató. In: Kiss Gábor (szerk.): Zenetudományi dolgozatok 2013–2014. MTA BTK Zenetudományi Intézet, Bp., 2016. p. 385–437.

15 A nagy-károlyi gróf Károlyi család összes jószágainak birtoklási története. A család megbízásából kiadja gróf Károlyi László. II. kötet. Franklin Társulat, Bp., 1911. p. 66, 81.

Fóton.¹⁶ Fontos megjegyezni, hogy Mátray nem kizárólag a mai értelemben vett népdalokat vette be a gyűjteményébe, hanem különböző típusú, szélesebb társadalmi körben ismeretes, közszájon forgó dalokat is.¹⁷ Jelenleg ez a gyűjtés tekinthető a legrégebbnek, ami Rákospalotáról fennmaradt.

A 20. század elejéről két nagy kéziratos dalgyűjtemény említhető, amely tartalmaz rákospalotai vonatkozású dalanyagot: Kenesei (Klein) Ilona (1883–1960) 14 kötetes kéziratos kottás dalgyűjteménye¹⁸ és Kodály Zoltán dallamgyűjteménye¹⁹ – bár ez utóbbi Mátray és Kenesei gyűjtéseit használta forrásként. Bartók Béla 1907-ben két dalt jegyzett fel Rákospalotán dallammal együtt (*Sötét van, sötét van, de nem minden lánynál; Érik a ropogós cseresznye*).²⁰ A Tarsoly Zenekar 2017-ben *Patakparton. Rákosmente népzeneje* címmel megjelent lemezén ez a két ének is hallható a Bartók-gyűjtésből, továbbá egy harmadik palotai vonatkozású dal, *Palotára két úton kell bemenni* kezdettel.²¹

Az 1950-es években a Zenetudományi Intézet népzene gyűjtő munkatársai (Sárosi Bálint, Szabó Andorné Szojka Anna és Volly István) gyűjtöttek Palotán lakodalmi és sirató dallamokat, amelyet a *Magyar Népzene Tára* sorozat egyes kötetéhez használtak fel.²² 1960-as években Manga János (1906–1977), kinek a Palócföld volt a fő kutatási

területe, egy Rákospalotára költözött, vilkei származású (egykor Nógrád megye, ma Szlovákia) számadó juhással, Koós Józseffel készített zenei gyűjtést (dudás-furulyás tehetség volt).²³

A korábban már említett források (fotók, korabeli újságok) mellett az 1950-es évekből maradt fenn pár táncélettel kapcsolatos gyűjtési feljegyzés (a Zenetudományi Intézet Népzene- és Néptánc Osztály és Archívum őrzi).²⁴ Természetesen, ahogy a népelet minden területe összefügg egymással, a tánc sem feltétlen vizsgálható önmagában, szorosan kapcsolódik hozzá a viselet és a szokások témaköre, hiszen nagyrészt szokásokhoz köthető táncalkalmakról beszélhetünk (például lakodalom, farsang, szüreti multság, regrutabál, egyéb báli alkalmak), így a gyűjtési leírások is lép-ten nyomon egybefonódnak egymással. Azonban célzottan táncéletre vonatkozó gyűjtések nemigen történtek a településen, ezen okból is jelentős, hogy az idei évben – elsősorban a fentebb említett források és az idősebb palotai generáció elbeszélései, valamint a környező települések táncéletéről ismert adatok alapján – készítette el és védte meg szakdolgozatát a rákospalotai táncagyományokkal kapcsolatban Bándoli Réka és Kun Lilla.²⁵

A hangszeres zenéről szintén kevés feljegyzés készült. Novák József Lajos tanulmányában a (lakodalmi, vasárnapi, szüreti, András napi) multságokhoz hívott cigányzenészekről tesz említést,²⁶

16 Tari 2016. p. 386.

17 Tari 2016.

18 OSZK Zeneműtár, Ms. Mus 152 Kenesei Klein Ilona: Magyar Dalgyűjtemény I–XIV. 1907–1918.

19 ZTI Kodály-rend, Kodály Zoltán kéziratos dallamgyűjteménye (1905–1958). online: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mta_btk_zti_kodalyrend/

20 Id. <http://systems.zti.hu/br/hu/search?plc=601> [ZTI Bartók-rend online adatbázis]

21 A zenekar tagjai Bartók Rákos menti gyűjtését tanulták vissza kiegészítve az egyes településeken végzett recens dalgyűjtések feldolgozásával.

22 Kiss Lajos (szerk.): Magyar Népzene Tára 3/A. Lakodalom., Bp. 1955. p. 714., 962.; Kiss Lajos – Rajeczky Benjamin (szerk.): Magyar Népzene Tára V. Siratók., Bp. 1966. p. 947.

23 FTA 538.

24 ZTI Act 109, Act 111, Act 305, Act 680. Id.: http://db.zti.hu/neptanc_tudastar/keziratok.asp

25 Bándoli Réka: Táncélet Rákospalotán. 2020, Magyar Táncművészeti Egyetem, Táncos-és Próbavezető Szak, Budapest. [Kézirat: BA egyetemi szakdolgozat, témavezető: Dr. Dóka Krisztina]; Kun Lilla: Rákospalotai néptáncok a 20. században. A táncok rekonstrukciója a környező falvak hagyományainak figyelembevételével. 2020, Magyar Táncművészeti Egyetem, Táncnánár Szak, Budapest. [Kézirat: MA egyetemi szakdolgozat, témavezető: Dr. Fügedi János]

26 Novák 1914. p. 75., 79–83., 86–87., 95–96., 218–219., 223.

továbbá egy elejtett utalást olvashatunk a dudáról mint kevésbé nívós, de mulatozásra alkalmas hangszerről is.²⁷ Boross Marietta fent említett húshagyó keddi fotói az ötfős zenekar összetételét is láttatják: primás, brácsás, nagybőgős, klarinétos és cimbalmos (NM F 125 530 – 125 533). Bándoli Réka szentelt egy rövid alfejezetet a zenekaroknak is pár magángyűjteményből származó fotóval illusztrálva.²⁸ Rákospalota hangszeres és énekelte zenei élete azonban még ígéretes lehet további kutatások számára.

Életmód és gazdálkodás

A Rákospalotán a 19. század végén, 20. század elején meginduló településforma- és társadalmi változások (hagyományos faluból városrészé válás, valamint a paraszt lakosság polgárosodásának, új társadalmi rétegekkel való bővülési folyamatának) megragadását és regisztrálását a század második felében két esemény is támogatta. 1954-ben alakult meg a Nagy-Budapesti Néprajzi Munkaközösség (1954–1959), amely Budapest történeti és korabeli néprajzának átfogó tanulmányozását tűzte ki célul.²⁹ A munkaközösséget az ELTE Néprajzi Intézet tanárai, hallgatói, és a Néprajzi Múzeum néhány munkatársa alkotta. Önkéntes gyűjtőket (tanárokat, tanítókat, mérnököket, képzőművészeti hallgatókat) is sikerült megnyerniük az ügynek különböző pályázatok kiírásával. Részben ennek is köszönhető, hogy az 1950-es

években megélelénkült az érdeklődés Rákospalota gazdálkodásának, életmódjának kutatása iránt. Boross Marietta néprajzos egyetemi hallgatóként már korábban Rákospalota szemtermelésének és kertgazdálkodásának kutatását kapta meg szakdolgozati témaként tanárától, Tálasi Istvántól.³⁰ Tálasi tanár úr a következő évben is talált két érdeklődő fiatal, akiknek Rákospalotát ajánlotta kutatási terepnek, és így született meg Sergő Erzsébet tollából a palotai népi táplálkozás, Veress Évától a nők kiházasításának története.³¹ A munkaközösség hatéves működése alatt összegyűlt nagy mennyiségű gyűjtési anyag (gépelt kézirat, rajzok, fényképek) jelentős hányada ma is irattárakban (Budapesti Történeti Múzeum Újkori Osztálya = Kiscelli Múzeum, ELTE BTK Folklore Tanszék Adattára,³² Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum) fekszik és feldolgozásra vár. A munkaközösség munkájának hasznosságát többnyire elmarasztalta a kritika, valamint a pályázati módszert is bírálat érte a beküldött pályamunkák hitelessége, kétes minősége miatt.³³ Természetesen forráskritikai szemüvegen át nézve a Rákospalotával kapcsolatosan fennmaradt kéziratok egy (kisebb) része is inkább ismeretterjesztőnek, érdekes szemelvénynek mondható, azonban az ekkor végzett gazdálkodással és életmóddal kapcsolatos leírások jelentős hányada fontos forrásnak tekinthető. Ilyen például Gönyey Sándor (1886–1963) rajzos és fényképdokumentációs gyűjtése Palota népi építészetéről,³⁴ továbbá

27 Novák 1914. p. 218.

28 Bándoli 2020.

29 Dömötör Tekla: Beszámoló a Nagy-Budapesti Néprajzi Munkaközösség 1954. évi munkájáról. Ethnographia LXVI. évf. (1955) p. 605–607.

30 Boross Marietta: Rákospalota mezőgazdaságának termelés technikája és néprajza. In: Czoma László (szerk.): Tanulmányok Rákospalota-Pestújhely történetéből. XV. Ker. Tanács Végr. Biz., Bp., 1974. p. 260. Boross Marietta: Szemtermelés és kertgazdálkodás Rákospalotán. 1950, ELTE Néprajzi Intézet, Budapest. [Kézirat: egyetemi szakdolgozat]

31 FTA 1017 Gyimesi Egonné Sergő Erzsébet: Rákospalota népi táplálkozása. 1956.; Veress Éva (Gregus Imréné): Egy rákospalotai újjgazdacsalád története. Három generáció háztartásának néprajzi vonatkozásaiban vizsgálva. 1951, ELTE Néprajzi Intézet, Budapest. [Kézirat: egyetemi szakdolgozat] Vö. NM EA 4485 Veress Éva: A nő kiházasítása a rákospalotai birtokos családban. 1951.

32 FTA 1007–FTA 1022.

33 Létay Miklós: A Nagy-Budapesti Néprajzi Munkaközösség története. Tanulmányok Budapest múltjából 25. sz. (1996) p. 315–324.

34 NM EA 22 751, FTA 1009-1011.

Nádfedeles ház a Petőfi utcában

(FORRÁS: FTA 1009 GÖNYEY SÁNDOR; RÁKOSPALOTA GYŰJTÉSI ANYAG. 1956)

Boross Marietta gazdálkodással (kapásnövények, szemtermelés, paradicsomkultúra, kertgazdálkodás, Kossuth Tsz. működése) és a férfi, női népviselettel kapcsolatos több, mint egy évtizedes leíró, elemző, tárgygyűjtő és fotódokumentációs munkája.³⁵

Rákospalotai viseletet tudomásom szerint három budapesti múzeum őriz: Néprajzi Múzeum, Kiscelli Múzeum és a Rákospalotai Múzeum (mai elnevezése: Rákospalota, Pestújhely és Újpalota Helytörténeti Gyűjteménye). A Néprajzi Múzeum gyűjteményében Gabnay Ferenc jóvoltából kontyfesű (1906), Csilléry Klára gyűjtéséből (1951) néhány viseleti rajz és pruszlik, Boross Marietta (1954) révén egy *Cselőtei Lidi 1900* feliratú fejkendő is fellelhető.³⁶ Hathalmi Gabnay Ferenc (1860–1915) Budapest környéki

településeken vizsgálta a különböző haj- és kendőviseleteket, s gyűjtési eredményeit tanulmányban is közzétette.³⁷ A Kiscelli Múzeumba részben a fent említett Nagybudapesti Munkaközösség által végzett gyűjtések eredményeképpen kerültek (valószínűsíthetően szintén Boross Marietta által)³⁸ női viseleti darabok Palotáról (blúz, szoknya, ing, pruszlik, kötény, kendő, kendő alá kötött konty).³⁹ Egy huszonhét darabos tárgyegyüttes viszont már későbbi vétel (1970) eredménye Létay Miklós révén. Ezt szintén női ruhadarabok (alsó-, felsőszoknyák, váll- és fejkendők, 2 pár cipő: félcipő és lakkos magasszárú, menyasszonyi koszorú) alkotják.⁴⁰ A Rákospalotai Múzeum több rend ruhát őriz, ebből jelenlegi állandó kiállításában is látható egy női és egy férfi öltözet. Még napjainkban is sok palotai család ruhásszek-

35 A fényképek nagy részét a Néprajzi Múzeum őrzi, ezek jelzetét itt nem jelölöm. Kéziratok: FTA 1016, FTA 1018–1020, NM EA 4258, EA 6045. A Néprajzi Múzeum Földművelés Gyűjteményébe palotai kapák is kerültek Boross gyűjtése révén (NM 55.62.1–55.62.2), a kapalásról kisfilm is készült (Néprajzi Múzeum Mozgóképtár).

36 Textil- és viseletgyűjtemény - Kontyfesű: NM 69032, Pruszlik: NM 51.52.40. Fejkendő: 54.97.9. Rajzok: R 6715, R 7120, R 19.387.

37 H. Gabnay Ferenc: Budapest-vidéki haj- és kendőviselet. Néprajzi Értesítő VII. évf. (1906) 95–125.; Hathalmi Gabnay Ferenc: Budapest vidéki haj- és kendőviselet. Magyar Lányok XIV. évf. (1908) 7. sz. p. 105–108.

38 Létay Miklós szerint ld. Létay 1996. p. 319., a Múzeum leltárányvében azonban nincs feljegyezve gyűjtőként.

39 Kiscelli Múzeum Néprajzi Gyűjtemény lelt. sz.: 55.60.1–55.70.1, 55.77.1. Ezúton is szeretném megköszönni dr. Szatmári Judit Anna és Molnár Borbála szíves segítségét és eligazítását a gyűjteményben.

40 lelt. sz.: 70.66.1. – 70.66.27.

rénye rejt régebbi és újabb népviseleti darabokat. Ezeket egy-egy palotai ünnepi alkalmon (esküvő, szüreti multság, március 15-i műsor, egyházi ünnep például lelkésziktatás során) még felveszik a különböző generációk tagjai.

A palotai gazdálkodás kutatását is elsősorban Boross Marietta értekezései, gyűjtései fémjelzik,⁴¹ azonban a kisebb léptékű gyűjtések is érdekes anyagot eredményeztek. 1950-ben Réger Endre fotográfus örökítette meg az aratás, kévekötés és piacozás mozzanatait,⁴² valamint Solymos Ede készített ilyen vonatkozású képeket is (hambár, rudallókötél).⁴³ A palotai tejjgazdálkodással Bene Zsuzsanna foglalkozott szintén az ötvenes években.⁴⁴ Érdekes összehasonlítási lehetőséget nyújt Paál Zsuzsanna 1990-es évek elején írt néprajzos szakdolgozata, amelyben a megváltozott társadalmi és gazdálkodási (piacozás, tejjgazdálkodás) tényezőkre fókuszált.⁴⁵ Végül elhelyített hivatkoznék saját palotai piacozással kapcsolatos néprajzi dolgozatomra is, amely a 19. század közepétől a 20. század közepéig terjedő időszak palotai piacozási szokásait kívánta áttekinteni különböző források tükrében.⁴⁶ A palotai gazdálkodás tárgyi emlékei a Néprajzi Múzeumban és a Rákospalotai Múzeumban is találhatóak.

A munkaközösség munkája mellett a különböző kiállítások szerepét szükséges hangsúlyozni,

hiszen egy-egy Palotát bemutató enteriőr a régi paraszti földművelés, állattartás, kismesterségek, életmód (viselet, táplálkozás- és lakáskultúra) jellemző jegyeit kívánta rekonstruálni és kive-títeni. A legkorábbi kiállítás (1952), amelyen Rákospalota is helyet kapott, Nagybudapest élő népművészetét mutatta be, ráadásul itt a XV. kerületben, a Bocskai Utcai Általános Iskolában rendezte meg a Fővárosi Tanács Népművelési Osztálya.⁴⁷ Három teremben Budapest kerületeinek népviseleteiből, paraszti lakáskultúrájából és népi díszítőművészetéből kapott válogatást a látogató.⁴⁸ 1960-ban alakult meg a Rákospalotai Múzeum (akkor még a palotai kerületrészben a Kossuth utcában) és ezen a helyén nagyjából húsz évig volt lehetősége a település tárgyi kultúrájából ízelítőt adnia. A múzeum megalakulását megelőzte 1958-ban egy munkacsoport alakulása (a Hazafias Népfront XV. Kerületi Bizottsága által), amelynek helytörténeti anyag gyűjtése volt a feladata, ez a múzeum kapuinak megnyitása után is fontos feladat maradt.⁴⁹ 1978-ban például a múzeum, a XV. Kerületi Tanács Művelődési Osztálya és a Hazafias Népfront XV. Kerületi Bizottsága közös szervezésében kerületi iskolák bevonásával hirdettek lakossági „Tárgygyűjtőversenyt”. A begyűjtött tárgyakról iskolánként és diákonként gyűjtőlapot kellett kitölteni, azonban ez a tárgy nevén kívül nem tartalmazott egyéb adatot. Meglátásom szerint hiába könyvelhettek el

41 Például: Boross Marietta: A nagybudapesti és pestkörnyéki paradicsomkultúra gazdasági és néprajzi vizsgálata. Néprajzi Értesítő XXXVIII. évf. (1956) p. 129–161.

42 NM F 98 771 – 98 812.

43 NM F 98 826, F 98 827. Rudallókötél: széna-, szalmahordó szekerek lekötésére használt eszköz.

44 FTA 1015, NM EA 7283.

45 Paál Zsuzsanna: Paraszti élet Rákospalota – Ófaluban. Társadalomnéprajzi elemzéstörténeti megközelítéssel. 1992, ELTE Néprajzi Intézet, Budapest. [Kézirat: egyetemi szakdolgozat]. Online: <https://mek.oszk.hu/06500/06533/06533.htm#12> [letöltés ideje: 2020. november 2.]

46 Hírkó Judit: A piacozó rákospalotaiak a 19–20. században (1850–1950). Első Század VIII. évf. (2009) 2. sz. 61–85.

47 Boross Marietta: Nagybudapest népművészetének kiállítása Rákospalotán. Ethnographia LXIII. évf. (1952) p. 467–468.

48 A kiállításról Boross Marietta ismertetése tartalmaz két képet, ezen kívül a Zenetudományi Intézet Archivuma őriz fotókat, amelyek sajnálatos módon nem láthatóak az online adatbázisban. Tf. 13341–13350 Falus Károly: Népművészeti kiállítás, íróasszony (Rákospalota, Cinkota, Mátyásföld). 1952.

49 Erről ld. Rákospalotai Múzeum Évkönyve I. kötetének (1964) bevezetőjét.

Férfi portré (Schichter György)

(FORRÁS: FTA 1009 GÖNYEY SÁNDOR: RÁKOSPALOTA GYŰJTÉSI ANYAG. 1956)

megismertetésére nemcsak a helyi érdeklődők, hanem a budapesti nagyközönség számára is.

Végezetül egy fontos forráscsoport, a (fény)képek sokszínű vizsgálatának lehetőségét szeretném hangsúlyozni. Sokféle szempontú elemzést tesznek lehetővé a múlt ünnepi és hétköznapi pillanatait megörökítő képek.⁵¹ A *Helyem, Házam, Palotám* korábbi számában már olvashattunk Auguste Léon Palotán készült fotóiról,⁵² amelyek a 18. század utolsó harmadába (!) repítenek vissza bennünket. A Rákospalotai Múzeum egyik korábbi vezetője, Mojzes Ildikó palotai vonatkozású képeslapokból adott közre válogatást.⁵³ Jelen tanulmány is igyekezett felvillantani néhány fényképtípust: műtermi fotók, gyűjtések során készített képek. Talán ezen néhány példa is érzékeltetheti a sokszínű vizsgálódási lehetőségeket. Természetesen nem lehet cél a múlt teljeskörű rekonstrukciója, azonban meglehetősen sokféle lehetőség rejlik még a kiaknázatlan forrásokban, olyan kutatási irányokban, amelyeket írásom sem érintett (például kismesterségek, vallási élet). Az önkéntes és hivatásos kutatók, gyűjtők mellett a rákospalotaiak közösségéről sem szabad megfeledkeznünk, hiszen számos családban fontosnak tartják az elődök szellemi és tárgyi kulturális örökségének megőrzését. A viseleti darabokon kívül például különböző textilek, kerámiák (például rétestalak, komabögrék), sublótók, egyéb konyhai eszközök is a magángyűjtemények, „házi múzeumok” darabjait képezhetik. A lelkes lokálpatrióta közösség, az utóbbi évek digitalizációs hullámának köszönhetően könnyebben hozzáférhető információk mind Rákospalota múltjának és jelenének alaposabb megismerését ígérik.

a beérkezett tárgyak mennyisége alapján eredményes programot, az a muzeológiai szempontokat teljesen mellőzte, hiszen sem a használatról, sem a használóról, semmilyen tárgyi környezetről nem készült feljegyzés. Ez a leltárba vételt és a későbbi revíziózás során felmerülő rekonstrukciós tárgyleírói eljárást is egyaránt nehezíti, akár évtizedekre is „pangó műtárggyá” téve a gyűjtött anyagot. A Rákospalotai Múzeum alakulása idején indult meg Budapest más területein is egyfajta honismereti mozgalom. Ez többnyire egy-egy kerületi helytörténeti gyűjtemény, emlékház munkássága köré szerveződött. A Budapesti Történeti Múzeum időről időre helyet adott ezen gyűjtemények bemutatkozásának is. 1971-ben *Helytörténeti gyűjtemények a fővárosi kerületekben*, majd 1988-ban *A város peremén* címmel rendeztek kiállítást, melyeken a Rákospalotai Múzeum is képviseltette magát.⁵⁰ Így több alkalommal is lehetőség volt Rákospalota kulturális emlékeinek

50 K. Végh Katalin: Budapesti Történeti Múzeum az alapítástól az ezredfordulóig. Budapesti Történeti Múzeum, Bp. 2003. p. 128–129.; Lengyelné Kurucz Katalin: „A város peremén.” A budapesti helytörténeti gyűjtemények kiállítása. Honismeret XVI. évf. (1988) 3. sz. p. 66–67.

51 Jelen kiadványban a Rákospalotai Múzeum gyűjteményéből ad ízelítőt Werschitz Annamária.

52 Nánási Regina: Albert Kahn magyarországi autokrómjai. *Helyem, Házam, Palotám* III. évf. (2017) 4. sz. 54–57. [Fordította: Oláh Zsófia], Rátonyi Gábor Tamás: Az első színes képek Rákospalotáról. *Helyem, Házam, Palotám* III. évf. (2017) 4. sz. p. 52–53.

53 Mojzes Ildikó: Üdvözlét Rákospalotáról és Pestújhelyről. Rákospalotai Múzeum, Pestújhely, 2005.

Bibliográfia

- Bata Tímea: A Néprajzi Múzeum vidéki fényképészműtermeinek gyűjteményéből 4. Borsy Béla műterme, Rákospalota. Online cikk, Néprajzi Múzeum honlapja. <https://www.neprajz.hu/hirek/2020/videki-mutermeek-4-borsy.html> [letöltés ideje: 2020. augusztus 17.]
- Boross Marietta: Nagybudapest népművészetének kiállítása Rákospalotán. *Ethnographia* LXIII. évf. (1952) p. 467–468.
- Boross Marietta: A nagybudapesti és pestkörnyéki paradicsomkultúra gazdasági és néprajzi vizsgálata. *Néprajzi Értesítő* XXXVIII. évf. (1956) p. 129–161.
- Boross Marietta: Női népviselet Rákospalotán. *Rákospalotai Múzeum Évkönyve* I. évf. (1964) p. 77–106.
- Boross Marietta: Rákospalota férfi népviselete. *Rákospalotai Múzeum Évkönyve* II. évf. (1966) p. 53–72.
- Boross Marietta: Rákospalota mezőgazdaságának termelés technikája és néprajza. In: Czoma László (szerk.): *Tanulmányok Rákospalota-Pestújhely történetéből*. XV. Ker. Tanács Végr. Biz., Bp., 1974. p. 231–261.
- Dömötör Tekla: Beszámoló a Nagy-Budapesti Néprajzi Munkaközösség 1954. évi munkájáról. *Ethnographia* LXVI. évf. (1955) p. 605–607.
- Hathalmi Gabnay Ferenc: Budapest vidéki haj- és kendőviselet. *Magyar Lányok* XIV. évf. (1908) 7. sz. p. 105–108.
- H[athalmi] Gabnay Ferenc: Budapest-vidéki haj- és kendőviselet. *Néprajzi Értesítő* VII. évf. (1906) 95–125.
- Hirkó Judit: A piacozó rákospalotaiak a 19-20. században (1850–1950). *Első Század* VIII. évf. (2009) 2. sz. 61–85.
- Károlyi László: A nagy-károlyi gróf Károlyi család összes jószágainak birtoklási története. II. kötet. Franklin Társulat, Bp., 1911.
- Kiss Lajos (szerk.): *Magyar Népzene Tára* 3/A. Lakodalmok. Bp. 1955.
- Kiss Lajos – Rajeczky Benjamin (szerk.): *Magyar Népzene Tára* V. Siratók. Bp. 1966.
- K. Végh Katalin: *Budapesti Történeti Múzeum az alapítástól az ezredfordulóig*. Budapesti Történeti Múzeum, Bp. 2003.
- Létay Miklós: A Nagy-Budapesti Néprajzi Munkaközösség története. *Tanulmányok Budapest múltjából* 25. sz. (1996) p. 315–324.
- Lengyelne Kurucz Katalin: „A város peremén.” A budapesti helytörténeti gyűjtemények kiállítása. *Honismeret* XVI. évf. (1988) 3. sz. p. 66–67.
- Mátray Gábor: Magyar népdalok egyetemes gyűjteménye. *Allgemeine Sammlung ungarischer Volkslieder*. I-II. A cs. kir. magyar egy. nyomda, Buda, 1852–1858.
- Mojzes Ildikó: Üdvözlét Rákospalotáról és Pestújhelyről. *Rákospalotai Múzeum, Pestújhely*, 2005.
- Nánási Regina: Albert Kahn magyarországi autokrómjai. *Helyem, Házam, Palotám* III. évf. (2017) 4. sz. p. 54–57. [Fordította: Oláh Zsófia]
- Novák József Lajos: Rákospalota néprajzi leírása I. *Néprajzi Értesítő* XIV. évf. (1913) p. 249–269.
- Novák József Lajos: Rákospalota néprajzi leírása II-III. *Néprajzi Értesítő* XV. évf. (1914) p. 68–98, 217–235.
- Rátonyi Gábor Tamás: Az első színes képek Rákospalotáról. *Helyem, Házam, Palotám* III. évf. (2017) 4. sz. p. 52–53.
- Réső Ensel Sándor: Rákospalotai lakodalmi szokások. In: *Uő (Verebélyi Kincső szerk.): Magyarországi népszokások*. Osiris, Bp., 2000. p. 226–232.
- Sergő Erzsébet: Rákospalota népi táplálkozása. *Néprajzi Közlemények* IX. évf. (1964) 1. sz. p. 190–256.
- Tari Lujza: Mátray Gábor, a népzene kutatója. In: Kiss Gábor (szerk.): *Zenatudományi dolgozatok 2013–2014*. MTA BTK Zenatudományi Intézet, Bp., 2016. p. 385–437.

Kéziratok

BTK Zenatudományi Intézet, MTA Kiválósági Kutatóhely, Népzene- és Néptáncutató Osztály és Archívum = ZTI

Kodály-rend, Kodály Zoltán kéziratos dallamgyűjteménye (1905 – 1958). online: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mta_btk_zti_KodalyRend/

Néptánc Tudástár

Act 109 Uj Ilona: Táncgyűjtés Rákospalotán. 1951.
Act 111 Oskó Endréné: Jelentés Rákospalotáról. 1951.
Act 305 N.N. [megfigyelő lap, Gyűjtötték a Színművészeti Főiskola táncfőszakának hallgatói] 1951.

Act 680 N.N. [jelentés] 1952.

Tf. 13341 – 13350 Falus Károly: Népművészeti kiállítás, írasszony (Rákospalota, Cinkota, Mátyásföld). 1952.

ELTE BTK Folklore Tanszék Adattára = FTA

538 Manga János: Vegyes pásztorélet, pásztorokodás (Rákospalota, Hajdúszoboszló, Szentgál). 1964, 1967.

1007 Bokros László: XV. kerület néprajza, é.n.

1008 C. Csézy József: Rákospalota néprajzáról. Pályamű a Fővárosi Tanács Népművelési Osztályának „Budapest néprajza” című pályázatára, 1959.

1009 Gönyey Sándor: Rákospalota gyűjtési anyag, Cinkota és Rákospalota demográfiája, 1956.

1010 Gönyey Sándor: Rákospalota népi építésze. Jelentés és beszámoló. 1956.

1011 Gönyey Sándor: Népi építészet, Rákospalota. 1956.

1012 Tokár György: Rákospalota Bp. XVI. [!] kerületi lakóházainak népi építőművészeti vizsgálata. Adatok Nagybudapest népi építészetének vizsgálatához. 1956.

1013 Vargha László: Építkezés – alaprajzok. 1956.

1014 Kriza Ildikó: Rákospalota. Lóversenypálya (duplummokkal). 1958.

1015 Bene Zsuzsanna: Tejgazdálkodás Rákospalotán. 1957.

1016 Boross Marietta: Kapásnövények. 1955.

1017 Gyimesi Egonné Sergő Erzsébet: Rákospalota népi táplálkozása. 1956.

1018 Boross Marietta: Viselet (Rákospalota, Rákoskeresztúr, Rákoscsaba, Soroksár, Cinkota). 1955.

1019 Boross Marietta: Rákospalotai Kossuth Tsz-ben végzett gyűjtés. Viseleti gyűjtés kiegészítése Rákospalotán és Rákoskeresztúron. 1955.

1020 Boross Marietta: Viselet, Rákospalota. 1957.

1021 Schram Ferenc: Rákospalotai viselet, lakodalmas, betlehem-i játék Rákospalotán. 1959.

1022 Székely Piroska: Rajzok – népművészet, viselet. (Rákospalota, Rákoskeresztúr). 1954.

Néprajzi Múzeum, Etnológiai Archívum = EA

Rajz- és festménygyűjtemény:

R 6715 Ingváll, pruszlik, konty.

R 7120 Csilléry Klára: Rákospalota viselet.

R 19 387 Csilléry Klára: Fejkendő, ingváll, pruszlik.

Kéziratgyűjtemény

EA 782 Sikter László: Betlehemezés.

EA 1463 id. Sikter László: Halotti énekek. 1928.

EA 2517 Szoboszlai Istvánné Raffay Anna: Lakodalom. 1951.

EA 4258 Boross Marietta: Vegyes néprajzi gyűjtés, főleg kertkultúra és viselet. 1955.

EA 4485 Veress Éva: A nő kiházasítása a rákospalotai birtokos családban. 1951.

EA 6045 Boross Marietta: Vegyes néprajzi gyűjtés, főleg kertgazdálkodás. Soroksár, Rákospalota. 1955.

EA 7283 Bene Zsuzsanna: Adatok a rákospalotai tejgazdaságról. 1957.

EA 13 316 Szendrey Ákos: „Téltemetés” című rádiófelolvasás szövege. kb. 1938–40.

EA 13 419 Szendrei Ákos: Májusfa. é. n.

EA 22 751 Gönyey Sándor: Nagybudapesti községekre vonatkozó gyűjtés keretében: 1. Cinkota, 2. Rákospalota. 1956.

EA 26 853 Szoboszlai Istvánné–Volly István–Pataki Mária–Sikter László–Novák József: Népszokások. 1914, 1945, 1948, 1951, 1952.

Országos Széchényi Könyvtár, Zeneműtár = OSZK Zeneműtár

Ms. Mus 152 Kenesei Klein Ilona: Magyar Dalgyűjtemény I–XIV. 1907–1918.

Szakdolgozatok

Bándoli Réka: Táncélet Rákospalotán. 2020, Magyar Táncművészeti Egyetem, Táncos-és Próbavezető Szak, Budapest. [Kézirat: BA egyetemi szakdolgozat, témavezető: Dr. Dóka Krisztina]

Boross Marietta: Szemtermelés és kertgazdálkodás Rákospalotán. 1950, ELTE Néprajzi Intézet, Budapest. [Kézirat: egyetemi szakdolgozat]

Halasi Szandra: Rákospalotai hagyományörző szüreti felvonulás és bál. 2015, Budapesti Metropolitan Főiskola, Turizmus Vendéglátás Szak, Budapest. [Kézirat: főiskolai szakdolgozat, témavezető: Köves Tamás]

Kun Lilla: Rákospalotai néptáncok a 20. században. A táncok rekonstruálása a környező falvak hagyományainak figyelembevételével. 2020, Magyar Táncművészeti Egyetem, Tánctanár Szak, Budapest. [Kézirat: MA egyetemi szakdolgozat, témavezető: Dr. Fügedi János]

Paál Zsuzsanna: Paraszti élet Rákospalota – Ófaluban. Társadalomnéprajzi elemzéstörténeti megközelítéssel. 1992, ELTE Néprajzi Intézet, Budapest. [Kézirat: egyetemi szakdolgozat]

Ress Katalin: Falu a nagyvárosban. (Rákospalotai emlékek – a hagyományörzés formái). 2017, ELTE Tanító-és Óvóképző Kar, Budapest. [Kézirat: BA egyetemi szakdolgozat, témavezető: Cúthné Gyóni Eszter]

Veress Éva (Gregus Imréné): Egy rákospalotai újgazdacsalád története. Három generáció háztartásának néprajzi vonatkozásaiban vizsgálva. 1951, ELTE Néprajzi Intézet, Budapest. [Kézirat: egyetemi szakdolgozat]

MÚLTIDÉZŐ KÉPEK RÁKOSPALOTA-ÖREGFALUBÓL

ÍRTA: Werschitz Annamária

Tanulmányomban a Rákospalota, Pestújhely és Újpalota Helytörténeti Gyűjteményében található palotai paraszti fényképekkel kapcsolatos vizuális antropológiai kutatásomat mutatom be. A fényképeket úgy válogattam, hogy lehetőség szerint a rajta látható személyek adatai is szerepeljenek, persze nem minden esetben sikerült felkutatni a képeken szereplők neveit és azt sem, hogy mikori a fotográfia. A célom az volt, hogy helytörténeti adalékokkal is gazdagítom az írásomat. A kutatás során általános jellemzést adok a paraszti fényképekről, közben Öregfalu fotográfiáinak sajátosságait is bemutatom.

Vajon mit üzennek a paraszti fényképek...

Ha fényképeket elemzünk, nemcsak a képi megjelenítést vesszük figyelembe, hanem az azok mögött rejlő társadalmi és tárgyi kulturális hatások összefüggéseit is vizsgáljuk.

A fotóantropológiával foglalkozó Kunt Ernő szerint: *a paraszti megrendelésű fényképek mindig valamilyen eseményhez kötődnek, azaz nem maga a fényképezés az esemény. A képek az egyén, a család életében beálló valamilyen életfordulatot örökítenek meg, illetve tesznek hangsúlyossá, azaz funkcionálisak.*¹

*Csupor István szerint a paraszti fényképek kutatásával kapcsolatban fontos figyelembe venni, hogy milyen gazdasági-társadalmi körülmények között ismerkedett meg a lakosság a fényképezéssel, mint újítással, illetve melyek azok a közösségi alkalmak, melyeken a lakosság fotográfiát készítettett és milyen jellemzői vannak ennek a fényképtípusnak. Továbbá az is elemzési szempont, hogy hogyan néz ki egy családi felvétel.*²

A paraszti fényképek fontos adalékot szolgáltatnak az adott tájegység népviseleti szokásainak

mélyebb megismeréséhez, illetve annak változásairól is képet kaphatunk a korai és későbbi felvételek alapján.

*A fényképeken látható parasztemberek viseletében és testtartásában, néhány kiegészítő kellék alkalmazásában szükségszerűen érvényesült a lokális hagyományos kultúra meghatározó ereje, amelyben a lefényképezettek a műtermi környezetet kívül mindennapi életüket élték, hogy milyen fokon állt a kultúráváltás folyamatában.*³

Meg kell említeni a téma kapcsán, hogy a paraszti fényképek elsősorban emlékeztető funkciót látnak el. Céljuk, hogy az utókor számára megmutassa az elődök életmódját, értékeit, azaz értékörző jelgűek.

Nemcsak a paraszti, de polgári fényképek témája kapcsán vizsgáljuk a fényképészeket is, akikkel az adott közösség tagjai fotókat készítettett. A parasztság szemszögéből a fényképész „fényképiró”, specialistának számított és akire úgy tekintettek, mint egy kézművesre. Ennek következtében a fotográfus nem számított művésznek a parasztság szemében. A műteremben tevékenykedő

1 Kunt Ernő: Néprajz és fotóantropológia, In.: Ethnographia XCVIII. I. sz. 1987, (147.o.)

2 Csupor István: A fényképkészítés alkalmi és szokásai Cinkotán In.: Ethnographia XCVIII. I. sz. 1987, (55.o.)

3 Kunt Ernő: A fénykép a parasztság életében Vizuál- Antropológiai megközelítés, In.: Népi kultúra-Népi társadalom, Akadémiai Kiadó, Bp. 1987, (247.o.)

I. Világháború („Nagy Háború”) alatt készült családi kép, amikor az apa szabadságra hazatért

(FORRÁS: RÁKOSPALOTA, PESTÚJHELY ÉS ÚJPALOTA HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYE)

jómódú, a századelőtől már paraszt-polgári népeiségről beszélhetünk. Rákospalota 1923-ban városi rangot kapott. A településre jellemző, hogy határát egyrészt a nagybirtok szorította, másrészt viszont Budapest közelsége gyakorolt kulturális hatást. Az Öregfalu területén (a Fő úttól a Szilas patakig) élő népesség a régi falu gazdáinak leszármazottja volt. Ezen családok továbbra is büszkék maradtak paraszti múltjukra és gyökereikre. A paraszt-polgári családokat a státusz – és települési endogámia jellemezte, vagyis az azonos társadalmi helyzetű gazdálkodó parasztcsaládok

fényképészek mellett vándorfotográfusok járták az országot és a paraszti ünnepi alkalmakon megbízásra örökítették meg a csodás ünnepi jeleneteket.

A Rákospalotai Múzeum paraszti fotográfiái Öregfalu településrésztől származnak. Az első példányok az 1910-es évekből valók. A fényképek jellemzően az első és második világháború közötti időből üzennek az utókornak, a későbbi képek az 1940-es évek végéig készültek.

Mivel Rákospalota községből 1872-ben már lóvasúttal is elérhetővé vált a főváros, a településen megindult a gazdasági fellendülés. A palotai asszonyok számára a piacozás nyújtott megélhetési formát. A főváros közelsége miatt sokan Pestre járnak dolgozni. Más településekről származók is folyamatosan költöztek a helységbe így Palota a továbbiakban két részre szakadt: Öregfalura és Újfalura. Öregfalu kontinuus lakossága

**Békési Sámuelné és Bözsikéje, 1915-ből.
A képet az asszony a frontra küldte férjének,
aki 1922-ben visszahozta azt**

(FORRÁS: RÁKOSPALOTA, PESTÚJHELY ÉS ÚJPALOTA HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYE)

A korai képek egyik típusa. Az anya gyermekeivel szerepel a képen, melyet a frontra küldött a férjnek

(FORRÁS: RÁKOSPALOTA, PESTÚJHELY ÉS ÚJPALOTA HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYE)

az otthonmaradt családtagok. Így folyt a családi kommunikáció addig, amíg az apa haza nem tért a frontról.

A paraszti családi képek esetében célszerű korai ún. „klasszikus korszakról” beszélni. Ez az időszak a paraszti-polgárosodás folyamata, 1890-es évektől 1920-ig tart. Erre a korszakra a sokgyermekes családi képek a jellemzők.⁴ Ezeken

egymás között házasodtak és rendszerint öregfalusi párt választottak maguknak. A település lakossága mindkét világháborút megszenvedte. Majd 1950-ben Rákospalota és a településről levált és önálló községként működő Pestújhely a főváros része lett.

A paraszti képek jellemzői

A 19-20. század fordulójától a falusiak a búcsúk, a városba jutás alkalmával gyakran fényképeztek magukat vagy családjukat. Így ebben az időszakban nagy számban készültek családi képek.

Rákospalotán és országosan általános jelenségnek számított, hogy az első világháború idején a családfő bevonulása előtt, vagy szabadságolása alatt képet készítettek a családfőről, vagy pedig a gyerekekről, amit az apának kiküldtek a frontra. A fényképek hátoldalán levelezőlaphoz hasonlóan üzeneteket írtak egymásnak a fronton lévő apa és

Varga Vendel és B. Varga Mari, illetve a kis Varga Mancsi 1920 körül

(FORRÁS: RÁKOSPALOTA, PESTÚJHELY ÉS ÚJPALOTA HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYE)

4 Fogarasi Klára: Tipikus jelenségek a a magyar néprajzi fényképezés korai időszakában In: Fotóművészet 1998/ 3-4. Fotóművészet 1998 / 3-4 szám | FotoKlikk

A képet Varga Pál ajándékozta a Múzeumnak

(FORRÁS: RÁKOSPALOTA, PESTÚJHELY ÉS ÚJPALOTA
HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYE)

A család legtöbbször még a szülők „ereje teljében” levő időszakából, a további családtagok érkezését sem kizáró életkorban fényképezkedett. A szülők a kép középpontjában helyezkednek el, mert ők a családfenntartók. A képeken az érzelmek túlhangsúlyozása nem jellemző.

A sokgyermekes teljes családi fotóból csak egy példány található a gyűjteményben. Ennek oka lehet, hogy az 1910-es évektől 1920-ig a családapák rendszerint a frontokon szolgálnak és ritka, hogy közös családi kép készül.

Paraszti képek esetében nem jellemző, hogy nagyobb testvérekről közös kép készül, viszont

a képeken a gyermekek nem játszanak központi szerepet, az ilyen felvételeken a főszerep a családfenntartóé. Az apa rendszerint áll a képeken, az anya ül és ölében tart egy gyermeket, a nagyobb gyermekek gyakran az anya mellett állnak, a legnagyobbak a szülők mögött foglalnak helyet. Ebből a fényképtípusból kevés példány található a Múzeum gyűjteményében. Ezek a képek mindig egész alakosok.

A paraszti fotográfiák jellemzője, hogy a képen szereplők testtartása merev, a kamerába néznek, az arcukon érzések, gesztusok nem láthatók. A család zárt közeget alkot a képeken. A lazaság nem megengedett. A képeken szereplők szinte soha nem mosolyognak, de tekintetük nyílt, a testtartásuk igen merev.

A nagylányok kézikendőket tartanak a kezében A képet Varga Pál ajándékozta a Múzeumnak.

(FORRÁS: RÁKOSPALOTA, PESTÚJHELY ÉS ÚJPALOTA HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYE)

Fiatal lányok egymás kezét fogva láthatók a képen 1920 körül

(FORRÁS: RÁKOSPALOTA, PESTÚJHELY ÉS ÚJPALOTA HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYE)

a palotai népviseletet és annak változásait is. A korai tízes, húszas évekbeli fotókon a nők szoknya hosszabb. 1920 után a szoknya hossza megrövidül és rendszerint már csak a térdig ér. A nők a szép, magasszárú, hímzett palotai cipőt viselik. A férfiak esetében feltűnő, hogy 1920 előtt a csizmaviselet az általános, később pedig áttérnek a polgárságtól átvett cipőhasználat szokására.

A felvételek lényeges meghatározója például a háttér. Ebben az időszakban a paraszti használatú

igen gyakori, hogy barátnők kézen fogva láthatók közös fotón.

A képeken nők esetében gyakori a kiegészítő kellékek használata. Katolikusoknál a bal kézben tartott, díszes imádságoskönyvek, vagy olvasók láthatók. Reformátusoknál a kézimunkába foglalt zoltárkönyvek voltak népszerűek. Nagylányok kezében keszkenőt, vagy kézikendőt láthatunk.

A paraszti képeken szereplők ünnepi viseletben, azaz vasárnapi ruházatban láthatók, ami a nyilvános szereplésre szánt megjelentést jelentette. Mivel a parasztság életében a templom számított a nyilvános szereplés színterének, ezért az a társadalmi viszonyok kifejezésének egyik legfontosabb helyeként szerepelt. A templomba a lakosság vasárnap ment misére vagy Istentiszteletre. A fényképeken továbbá megcsodálhatjuk

Gügyei János földműves 1914-ben, ekkor még a csizma volt a divat

(FORRÁS: RÁKOSPALOTA, PESTÚJHELY ÉS ÚJPALOTA HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYE)

Matuz Julianna 16 éves leánykori képe 1930 körül, a csodálatos palotai cipőt viseli

(FORRÁS: RÁKOSPALOTA, PESTÚJHELY ÉS ÚJPALOTA HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYE)

örökítették meg a résztvevőket. Gyakran nagyobb létszámú lakodalmas vendégsereget kellett lencsevégre kapniuk, ami mögé nem volt elég egyetlen háttér, ezért két különböző vásznat is fel kellett húzniuk.

A Rákospalotai Múzeum gyűjteményében található paraszti képek méretük alapján három típusba sorolhatók. A kisebb képek 6,5x4 cm nagyságúak. A közepes képek 8,5x6 cm körüliek. A nagyobb képek 9x7 cm-esek vagy annál nagyobbak. Kabinetképből (14x10 cm-es) kevés található a gyűjteményben.

A paraszti fényképeket különböző szempontok szerint csoportosíthatjuk. Aszerint, hogy ki láthatta a képet megkülönböztetünk nyilvánosságra és egyéni használatra készült fotográfiákat.

felvételeken a műtermi háttér adott volt. Leggyakrabban historizáló épületbelső vagy annak részlete látható. A képeken még fellelhető a lombokkal teli háttér és távolba futó út, vagy legyezőpálmák, üvegházazs környezet, esetleg boltív.

A háttér gyakran csak a leomló, hatalmas függöny. Más képeken ablakot ábrázoló háttér van függönnyel. A rákospalotai paraszti képek esetén gyakori a szegényesebb háttér: asztalon virágváza, vagy egyszerű szék.

Néhány szót beszélnünk kell a vándorfényképészekről, akik általában egyszerűbb módszerekkel dolgoztak, mint a műteremben tevékenykedő társaik. A vándorfényképészek általában a szabadban fényképeztek, rendszerint csoportképeket rendeltek tőlük, de búcsúkon is is ők

1. Rákospalotán a nyilvánosságra szánt képek rendszerint a tisztaszoba falára voltak kiakasztva és aranyozott keretbe foglalták őket. A képen

A háttérben egyszerű asztal, rajta virágokkal. A két kép ugyanabban a műteremben készülhetett.

(FORRÁS: RÁKOSPALOTA, PESTÚJHELY ÉS ÚJPALOTA HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYE)

Búcsú alkalmával készült csoportkép 1908-1909 körül. A képen elől balról Nagy Varga Julianna, Nagy Varga Mária, mellette a négy gyermek: a Kamarás gyerekek. A gyermeket ölében tartó asszony Kamarás Istvánné S. Varga Teréz. A hátsó sorban baloldalt, a nagybajusú V. Varga István.

(FORRÁS: RÁKOSPALOTA, PESTÚJHELY ÉS ÚJPALOTA HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYE)

látható személy neve és a felvétel időpontja a fénykép alatt van feltüntetve. A kép köré rendszerint arany színű nyomat került és bársony anyagú virágokat illesztettek a kép köré. Az alapot vékony falemez szolgáltatta. Az ilyen képek reprezentációs célokat is szolgáltak, vagyis a tisztaszoba egyik dísz tárgyának számítottak.

2. Az egyéni használatra készült képek, melyeket a családtagok egymásnak küldtek, illetve ide tartoznak az igazolványképek is.

3. Az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó képek: ide tartoznak az első áldozói, bér málkozás képei,

Nyilvánosságra szánt képek aranyozott kerettel, melyek a tisztaszoba falán lógtak és reprezentációs célokat szolgáltak

(FORRÁS: RÁKOSPALOTA, PESTÚJHELY ÉS ÚJPALOTA HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYE)

Bérmálási kép 1914-ből

(FORRÁS: RÁKOSPALOTA, PESTÚJHELY ÉS ÚJPALOTA HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYE)

palotaiak fényképezkedni jártak. A régi képeken vagy a kép alján, vagy a fotográfia hátoldalán tüntette fel a fotográfus a nevét és műtermének a címét. Rendszerint olyan helyeken találhatóak a műtermek, mely helyeken a palotaiak megfordultak. Itt ki kell emelni a szomszédos Újpestet, a Belvárost, de Rákospalota -Újfaluban is működtek műtermek.

A Helytörténeti Gyűjtemény fotói közül a legtöbb képet készített fotográfusok és műtermük címe:

illetve a konfirmációra készült fotográfiák. Az eljegyzési képek, illetve az esküvőkor készített fotográfiákat is ide soroljuk. Rákospalotai Múzeum számos ilyen képet őriz. A halálhoz kapcsolódó ravatali képet viszont nem őriz gyűjteményünk.

4. Az egyén életében beköltözött változások: katonaság, idénymunkák miatt az ország más területére költözés alkalmával készült képek.

Rákospalotán a közösségi alkalmak képei rendszerint a szüreti mulatságok felvételei. Ezeket feltehetőleg előre megrendelésre készültek, vagy vándorfényképészek alkotásai. A nagy családi összejövetelekre készült képek is idesorolhatók, illetve idetartoznak a csoportképek is.

Egy település paraszti fotográfiái kapcsán érdemes megismerni azokat a fényképészeket, akikhez a

Eljegyzési kép 1920 körül. A vőlegény a menyasszony kezét fogja. A lány keszkenőt tart a kezében.

(FORRÁS: RÁKOSPALOTA, PESTÚJHELY ÉS ÚJPALOTA HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYE)

Esküvő kép (1930 körül)

(FORRÁS: RÁKOSPALOTA, PESTÚJHELY ÉS ÚJPALOTA
HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYE)

Porosz Jenő – Rákospalota
Sellei Károly, Újpest, Árpád út 50.
Vasas Sándor, Vácott működött fényképészként.

Összegzőként elmondhatjuk, hogy Rákospalota-Ófalu parasztsága fontosnak tartotta, hogy értékeit és múltját megismertesse a későbbi generációkkal, ehhez a fénykép készíttetés kiváló alkalomnak szolgált. Bár a fényképezés szokása polgári hatásra terjedt el a paraszti, parasztpolgári néesség körében, a felvételeken mégis a paraszti világ pillanatait láthatjuk. A palotai parasztság alapvetően nem törekedett polgári szokások felvételére, elsajátítására. Képeiken az ország más területére is jellemző paraszti magatartásformák tükröződnek vissza, a helyi szokások nem mutatnak jelentős eltérést más területek hasonló státuszú néességéhez képest.

Stahl Vilmos – Újpest, Árpád út 39.
Borzenski József – Újpest, Nyár utca 2.
Borsy Béla – Rákospalota, Tavasz utca 7. szám.
Báder fényképész Rákospalota
Faragó Fényképészeti Műterme – Rákospalota
Újfalun a Zápolya és Eötvös utca sarkán volt található

M. Tóth József családi csoportképe 1942-ből. A felvétel a kései képek közé sorolható. A képen a nagyobb lányok közvetlenül az anyjuk mellett állnak, amely kifejezetten szokás volt a paraszti fotográfiákon. Középen az idős házaspár ül.
(FORRÁS: RÁKOSPALOTA, PESTÚJHELY ÉS ÚJPALOTA HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYE)

SÁNDY GYULA ÉS A PESTÚJHELYI EVANGÉLIKUS TEMPLOM

ÍRTA: Bodó Péter

Sándy Gyulát (1868–1953) a két világháború közötti nagy evangélikus templomépítőnek szokták nevezni, hiszen ez alatt a negyedszázad alatt huszonhat lutheránus templom épült fel tervei szerint. Különösen feltűnő, hogy a Budapesttel akkor még szomszédos kistelepülések – melyek azóta nagyrészt már a főváros külső kerületei – szinte összes evangélikus temploma az ő munkája. E rengeteg megrendelésnek több oka is van, írásomban ezeket szeretném feltárni, egyúttal bemutatva Sándy templomépítői elveit is. E vezérfonalak gyakorlati megvalósulását pedig a pestújhelyi evangélikus templomon ismertetném, röviden bemutatva az építés körülményeit is.

Sándy Gyula Eperjesen született és bár már hároméves korában Budára költöztek, gyakran jártak vissza a Felvidékre, elsősorban édesanyja rimaszombati rokonait látogatták meg. Ilyenkor festőművész édesapja nagyobb túsókat is tett a gömői hegyekben, ihletet gyűjtött tájképeihez, fia pedig elkísérte őt.¹ A gyönyörű hegyeken várromokat is láttak, melyeket az apa lefestett, fiában pedig ekkor fogant meg a középkori építészet iránti szeretet. 1886-ban kezdte meg építésztechnológiai tanulmányait a Királyi József Műegyetemen, ekkor már eltökélt szándéka volt, hogy a neoromán, illetve neogótikus stílusban tervező építész tanárait fogja összpontosítani figyelmét: Steindl Imrere és Pecz Samura.

1891-ben diplomázott, ezután Pecz meg is hívta tanársegédjének, így az ő észak-német

Sándy Gyula, 1920-as évek

(FORRÁS: MAGYAR ÉPÍTÉSZETI MÚZEUM ÉS MŰEMLEKVÉDELMI DOKUMENTÁCIÓS KÖZPONT)

építészeti megidéző téglahomlokzatú épületei, valamint a Németországban számos evangélikus templomot tervező Johannes Otzen határozta meg leginkább Sándy korai építészeti stílusát.² Ugyanakkor igazi mérnök is volt, tervein és épületein legfontosabbnak az új műszaki meg-

1 A kirándulásokról a fiatal Sándy naplóját is vezetett, melyeket a Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ (a továbbiakban: MÉM-MDK) őriz. A Murány vára körüli kirándulás naplóját lásd MÉM MDK Sándy Gyula iratai 1. doboz 77. mappa: Napló második utazásomról.

2 Johannes Otzen (1839-1911) német építész, főiskolai tanár. Főleg Berlinben és Észak-Németországban tevékenykedett. Sikeres templomépítő, összesen 22 evangélikus templomot épített. Sándy visszaemlékezéseiben leírja még, hogy Villard de Honnecourt, Viollet-le-Duc, Eliel Saarinen, Hans Griesbach és Friedrich Schmidt is nagy hatással voltak rá. SÁNDY Gyula: *Hogyan lettem és hogyan voltam én templom-építő, -tervező és művezető építész?* Lapis Angularis VI. Források a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményéből. Budapest. Magyar Építészeti Múzeum, 2005. pp. 66.

Sándy Gyula: Pestújhelyi evangélikus templom terve

(FORRÁS: MAGYAR ÉPÍTÉSZETI MÚZEUM
ÉS MŰEMLEKVÉDELMI DOKUMENTÁCIÓS KÖZPONT)

oldások alkalmazását tartotta, különösen a tetők és tornyok esetében hozott létre gyakran igazán összetett szerkezeteket. Az ácsmunkáról egyébként tankönyvet is írt, 1899-től ugyanis a Felső Építő Ipariskola tanára volt.³ A műszaki érdeklődés ellenére megvolt benne a művészi öntudat is, mely azt eredményezte, hogy a mesterek stílusát nem epigon módon vette át, hanem keverte az adott korban divatos elemekkel. Így stílusrepertoárjába az alapot jelentő neogótika és neoromanika mellett az erdélyi népi építészet, a felvidéki pártázatos reneszánsz, valamint a téglaszalagos-magyaros szecesszió tartozott bele.

Sándy Gyula evangélikus családból származott és vallását ő is buzgón gyakorolta egész életében.⁴ Építészként tisztában volt a felekezeti előírásokkal is, melyek az evangélikus templomok tervezését megszabták, és amelyek megkülönböztették a katolikus templomoktól. A lutheri reformációval és a liturgia változásával ugyanis a templomtér is kissé átalakult, racionalizálódott. Luther nem tiltotta a képek, műalkotások elhelyezését a templomban, amennyiben azok nem mondanak ellent a Szentírásnak, de a babonás képimádatot elítélte.⁵ A templomok általában egyszerűbbek, racionálisabbak lettek. A 19. század közepén a romantika hatására visszatért a középkori esztétikum iránti igény és az eisenachi szabályzat (1861) értelmében, hogy a templomok

jobban kifejezzék szakrális jellegüket, azokat általában bazilikális elrendezésűnek építették.⁶ A célszerűségre törekvés azonban megmaradt, amit jól mutat például Johannes Otzen lipcsei Plagwitz-temploma (1888),⁷ melyen a szabályzatban előírtak megfelelő hosszanti elrendezést valósított meg, sokszögzáródású szentéllyel. Az oldalhajókat azonban redukálta, valójában csak a templomtérbe bevont támpillérekről van szó, melyek aljában közlekedő folyosókat alakított ki, felül pedig karzatokat helyezett el. Ez a célszerűségtől távol álló, historizáló követelmények és a célszerűségre törekvés közös eredménye.⁸ Hasonló tervet képzelt el Pecz Samu is egy ideális háromhajós evangélikus templomhoz készített tervén (1888), az oldalhajók ebben is csak közlekedésre

3 Óraadóként már 1895 őszétől tanított itt, a kereskedelemügyi miniszter 1899-ben nevezte ki főállású tanárnak. CSIFFÁRY Gabriella (szerk.): Születtem... magyar képzőművészek önéletrajzai. Palatinus, Budapest, 2002. pp. 421.

4 1891-től a Budai Evangélikus Egyházkerület jegyzője, 1906-tól gondnoka, 1924-től pedig felügyelője volt, de haláláig megmaradt tiszteletbeli felügyelőnek. SZTEHLO Kornél: *A budai ágostai hitvallású evangélikus egyház története 1821-1918*. Budai Luther-szövetség, Budapest. 1930. pp. 44. és MÉM MDK Sándy Gyula iratai 1. doboz 86.mappa, életrajza

5 KRÄHLING János: *Evangélikus templomok a mai Magyarországon*. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt, Budapest, 2004. pp. 17.

6 Hosszanti elrendezésű, háromhajós templom, ahol a középső főhajó magasabb az oldalhajóknál.

7 Hasonló elrendezésű templomot épített még Otzen Altonába (St. Petri kirche, 1880-83), Berlinbe (St. Kreuz kirche, 1878-84) és Wiesbadenbe (Bergkirche)

8 RÓKA Enikő: *A budai református templom: Szilágyi Dezső tér*. Budapest, 1999. pp. 21.

A pestújhelyi evangélikus templom belső tere

(BÉLAVÁRI KRISZTINA FELVÉTELE, 2018.)

FORRÁS: MAGYAR ÉPÍTÉSZETI MÚZEUM ÉS MŰEMLEKÉVÉDELMI DOKUMENTÁCIÓS KÖZPONT)

szerinte egy templom akkor lesz jó, ha három fő kritériumnak tud eleget tenni: megfelel a fentebb említett lutheri hagyományoknak, beleillik a környezetébe, illetve igazodik a gyülekezet anyagi erejéhez.¹¹ A pestújhelyi templom tervezésekor is ezek az elvek vezérelték. Pestújhelyen 1928-ban indult gyűjtés az evangélikus templom építésére. Sándy 1932-ben készítette az első tervekét,¹² a templomot – melynek tornya ekkor még nem állt – 1933. november 26-án avatta fel Raffay Sándor püspök és Kemény Lajos esperes.¹³ Egy egészen kicsi épületről van szó, ugyanis Sándy úgy tartotta, hogy a templom méretét, befogadóképességét a gyülekezet teljes lélekszámának az egynegyedére érdemes szabni, így garantálható az, hogy a rendszeresen járó hívőkkel megtelik a templom és nem lesz üres hatása.¹⁴

szolgálnak.⁹ A protestáns hagyományok végül kikényszerítették, hogy a wiesbadeni programban (1894) ismét hangsúlyozták a lutheri elveket: az evangélikus templomnak egyterűnek kell lennie, hogy kifejezze a hívők közösségének és a lelkésznek az egységét. Így a teret nem lehetett oszlopokkal, pillérekkel hajókra osztani és nem lehetett több szentély sem. Fontosnak tartották ugyanakkor a karzatoknak az oldalfalakon és a bejárati fölött U-alakban történő végigfutását, mely egyrészt rávezeti a hívők tekintetét a templom végében álló oltárra, másrészt több ember bejutását teszi lehetővé a templomba.¹⁰

Sándy a templomok tervezésénél ezeket is figyelembe vette, de általánosabban gondolkodva

Sándy szerint a lutheri hagyományokat, előírásokat akkor lehet teljesíteni, ha a templom hosszanti elrendezésű, egyhajós, de a hossza legfeljebb a szélességének a kétszerese lehet, hogy a hátul ülők se kerüljenek nagyon messze az oltártól.¹⁵ Az egyetlen oltár ugyanis a templomtér végében, külön oltárfülkében kap helyet, hogy ne vegyen el teret a hívőktől (evangélikus templomokban a katolikusokkal szemben csakis egy oltár lehet). Ennek megfelelően a pestújhelyi templom is téglalap alaprajzú, végéhez félköríves szentélyfülke csatlakozik. A praktikusság igénye miatt fontos az is, hogy a térben ne legyenek oszlopok, amik zavarják az oltárra es a szószékre történő rálátást, illetve ne képezzenek akadályt az úrvacsorához menetel közben. Szintén kerülendő a nagyon lelógó csillárok, amik zavarhatják a karzaton ülő-

9 PECZ Samu: *A protestáns templomok építéséről, kapcsolatban a debreceni kálvinista új templom részletes ismertetésével.* In: *Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye*, 1888. 5. szám. pp. 198.

10 KRÄHLING János 2004: 18.

11 *Evangélikus Élet* (továbbiakban *EVÉ*) 1949. 38. szám. 3.

12 *MÉM MDK Itsz* 2002.10.36.

13 *EVÉ* 1996. 42. szám 3.

14 SÁNDY Gyula: *A templomépítések gyakorlati megvalósítása.* In: KEMÉNY Lajos – GYIMESI Károly (szerk.): *Evangélikus templomok.* Athenaeum, Budapest, 1944. pp. 463.

15 *Magyar Építőművészet* 1941. 12. szám pp. 393.

ket a látásban, valamint az oltár mögé helyezett ablakok, mert az erőteljesen behatoló napsugarak elkápráztathatják a hívőket. Templomunk ennek megfelelően egyterű, a ház nem tagolódik hajókra, és csak a karzatot tartó elkerülhetetlen pillérek állnak a padok között. Viszont ezt a két nyolcszög alaprajzú pillért (oszlopnak csak akkor nevezhetnénk, ha kör alaprajzú lenne és rendelkezne fejezettel) is úgy helyezte el, hogy belesimul a padozatba, az egyik padsor hátlapjába építette bele, így nem igazán zavarja a közlekedést sem.

Az evangélikus templomokban nemcsak a hívek mozgása a fontos, hanem az akusztika, vagyis a hang jó terjedése is. A túl nagy belmagasság, a síkmennyezet, a kemény vasbeton mind rossz hangzást eredményeznek, ezért a pestújhelyi templomban rabcis dongaboltozatot alkalmazott, melyet a korban modern megoldásnak számító OICOS rendszerű lécráccsal burkolt. A gótikus templomok hálóboltozatára emlékeztető fa rácszat remekül harmonizál a csúcsíves dongaboltozattal. A neogótikát viszont itt is kiegészíti az erdélyi népi építészet motívumaival, ugyanis a rácsokba stilizált rózsákat és tulipánokat tervezett, melyek az erdélyi protestáns templomokban gyakori kazettás famennyezetekre emlékeztetnek. Erre rímel még a díszesen faragott székelykapu formájú fa

oltárépítmény is, melynek szárait szívek, tulipánok és tekerdő indák díszítik. A belső tér díszei közé tartoznak még a diadalív vonala mentén vonuló, kék szalagba illesztett karikák, melyekben görögkeresztek és Krisztus életéből vett jelenségek láthatók – utóbbiak Szita István festőművész alkotásai. Ez a szalag az oldalfalakon és a karzat mellvédjén is végigfut, és noha később készültek, mégis illeszkednek Sándy elvei közé, aki óvott a túlzott ridegségtől, szerinte a belső falak kifestésével barátságosabbá lehet tenni a templomot – viszont az is fontos, hogy a festés ne terelje el a hívők figyelmét az igehirdetésről.

A belső térben ki kell még térnünk a karzatra is. Sándy fontosnak tartotta, hogy az adott alapterületű épületbe minél több ember férjen be, ezért

A pestújhelyi evangélikus templom karzata

(BÉLAVÁRI KRISZTINA FELVÉTELE, 2018.)

FORRÁS: MAGYAR ÉPÍTÉSZETI MÚZEUM ÉS MŰEMLÉKVÉDELMI DOKUMENTÁCIÓS KÖZPONT)

szinte mindig tervezett karzatot, hogy az orgona ne vegyen el helyet a térből és oda is ülhessenek hívők. A kisméretű pestújhelyi templomnak csak a bejárat felőli végében alakított ki karzatot, az viszont igen mélyen benyúlik a templomtérbe. A méretét azzal az egyszerű megoldással tudta növelni, hogy a tornyot csak a karzat fölött indította, így az nem vesz el területet a karzattól. Apró, de jelentőségteljes mozzanat, hogy a karzat mellvédje a templom belseje felé negyedkörívben előreugrik, ami a modernizmus hatását mutatja és arról is tanúskodik, hogy Sándy sem tudta teljesen kivonni magát a harmincas években terjedő modern építészet hatása alól. Valójában nagyon is támogatta a modernizmusra jellemző racionális, költséghatékony megoldásokat, ami a pestújhelyi templomon is megjelenik: vasbeton pillérek alkotják a tartószerkezetét. Sándy azért kedvelte különösen ezt az anyagot, mert könnyű, ugyanakkor nagy teherbírású volt.¹⁶ A pillérek közötti falakat ettől függetlenül téglával töltötte ki. Mivel a belső teret csúcsíves dongaboltozat fedi, melyek súlya az oldalfalra esik, ezért azokat masszív falpillérek erősítik, és egyben tagolják szakaszokra.

Az épület legjellegzetesebb eleme a főhomlokzati középtorony, melynek aljában nyílik a bélietes, félköríves záródású főbejárat. A torony és a templomház között áll a karzatra felvezető lépcsőház, mely így nem foglal el helyet a belső térből. Vele szimmetrikusan, a torony jobb oldalán pedig egy szintén kívül elhelyezett tároló helyiség található. A bélietes kapuzat és a kiegészítő terek szűk, félköríves záródású ablakai a neoromán stílusra utalnak és ez igaz a torony felső harmadában nyíló, félköríves záródású ablakokra, valamint

a Sándy templomai között egyedülként itt megjelenő kolostorboltozat alakú sisakra is. A toronysisak lábánál húzódó pártázat a Sándy által oly kedvelt pártázatos reneszánsz megjelenése, de a stilizált formája azt is jól jelzi, hogy a reneszánsz épületek pártázata csak ihletként szolgált Sándy számára, nem követte azok összetett, bonyolult alakját. A pártázatos reneszánsz a Szepesség, illetve Sáros vármegye jellegzetes stílusa volt a 16-17. században, annak felelevenítésével a trianoni békediktátum által elszakított területekre is akart utalni Sándy.¹⁷ Mindegyik oldalon három-három virágsziromhoz hasonló párta áll, melyek együtt egy tulipánvirághoz hasonlítanak. A tulipán a magyar népművészet egyik leggyakrabban használt motívuma, Sándy éppen azért rajzolt szívesen népies elemeket, mert magyaros stílusú épületeket akart tervezni. A századfordulón Lechner Ödön által megalkotott magyar építészeti formanyelv alapvető motívuma a téglaszalag volt, mely rendkívül nagy hatást gyakorolt az egész magyar építész szakmára, Sándy Gyulára is.¹⁸ Ő még a két világháború között is előszeretettel használta a téglaszalagokat az épületein, ezt láthatjuk a pestújhelyi templomon is: a torony sarkait, az ablakokat és az oldalfalak széleit is ezek díszítik. A piros téglá és a fehérre vakolt falak együtt magyaros jelleget adnak az épületnek, emlékeztetnek a hímzett, népi textíliákra is. Ehhez a színvilághoz illeszkedik a toronysisakot és a templomházat fedő piros palatető is.

A téglát Sándy azért is alkalmazta előszeretettel, mert tartós burkoló anyag: a vakolattal ellentétben nem omlik le, kevésbé koszolódik, így hosszú távon a téglahomlokzatú épületeknek

16 RAPCSÁNYI Jenő: Út a kegyelem templomáig. Szeged, 1943. pp. 122.

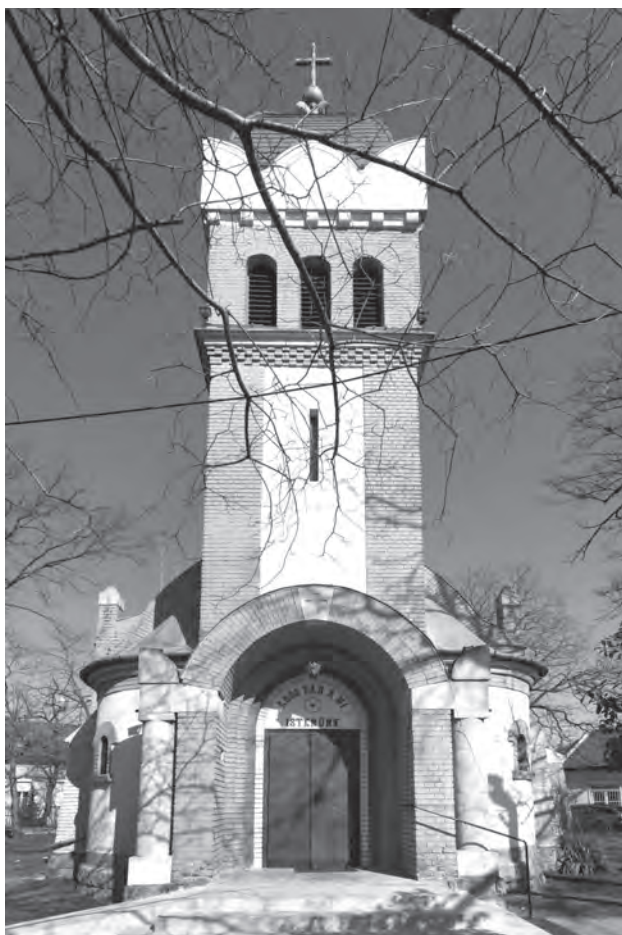
17 Kispesti Evangélikus Egyházközség presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve, 1925. május 6.

18 SISA József – Dora WIEBENSON: *Magyarország építészetének története*. Vince Kiadó, Budapest, 1998. pp. 259.

alacsonyabbak a fenntartási költségeik. A magyaros megjelenésen túl tehát a praktikus, műszaki szemlélete is befolyásolta a homlokzat kialakítását. Ez magyarázza azt is, hogy a templomainak lábazatát szinte minden esetben terméskő borítja: a természet erőhatásainak ez a felület van leginkább kitéve, az esős időben felcsapódó sár is kevésbé látszódik rajta. Ezenkívül azonban jelentéssel is bír a kő: a várfalakat juttatja eszünkbe, ami összecseng az evangélikusok jelmondatával: Erős vár a mi Istenünk.

A pestújhelyi evangélikus templom Sándy érett alkotó korszakában készült, így a korábbi évtizedek során szerzett rengeteg tapasztalat az épület szerkezetében és stílusában is megfigyelhető. Sándy legkorábbi épületein a neoromán, illetve neogótikus stílust keverte az erdélyi népi építészet elemeivel, a századfordulón került repertoárjába a téglaszalagos magyaros szecesszió, az első világháborút követően pedig a felvidéki pártázatos reneszánsz is meghatározó lett az egyéni stílusában. A pestújhelyi templomon mindezek megjelennek, illetve kismértékben még a modernizmus is megfigyelhető rajta. Noha méretét tekintve Sándy kisebb templomai közé tartozik, mégis nagy gondot fordított arra, hogy ez az alkotása is rendelkezzen egyedi jelleggel: a toronysisak különleges formája és az épülethez viszonyított nagy mérete egyedülállóná teszi az építész hatalmas

életművében. E templom tehát arra is jó példa, hogy Sándy különösen szeretett tornyokat tervezni. Élete végén írt visszaemlékezéseinek is egy ehhez kapcsolódó mottót adott: „*Napsugáros tornyok épülése közben nagy és nemes volt lelkem hívatása.*”¹⁹

A pestújhelyi evangélikus templom

(BÉLAVÁRI KRISZTINA FELVÉTELE, 2018.)

FORRÁS: MAGYAR ÉPÍTÉSZETI MÚZEUM ÉS MŰEMLEKVÉDELMI DOKUMENTÁCIÓS KÖZPONT)

19 A mottó valójában Sándy kedvenc irodalmi alkotásának, Madách Imre: Az ember tragédiája egy részletének átalakítása. Éva a VI. (Római) színben mondja az alábbiakat: „*Hol napsugáros pálmák alatt / Ártatlan voltam, játszi, gyermekem / Nagy és nemes volt lelkem hívatása*”

A RÁKOSPALOTAI MÚZEUM KIADVÁNYAI

ÍRTA: Kovács Ildikó

A közművelődési intézmények számos törvényben meghatározott feladatot ellátnak, de az már régen is komoly teljesítménynek számított, ha egy múzeum a számára meghatározott kulturális javakat nemcsak gyűjtötte, megőrizte, vagy szükség szerint restaurálta, de tudományos szakmaisággal feldolgozta és ezeket publikálta is. Írásomban szeretném bemutatni az 1960-ban megnyílt Rákospalotai Múzeum, mai nevén Rákospalota, Pestújhely és Újpalota Helytörténeti Gyűjteménye által kiadott szakmai anyagokat.

Az Ethographia című folyóirat pozitív kritikát írt 1966-ban írt a **Rákospalotai Múzeum Évkönyveiről**. „A sok és egyre gyarapodó múzeumi kiadványok között különleges szerepe van az évkönyveknek. Általában kevés példányban jelennek meg, tartalmuk szigorúan tudományos, szinte csak a szakembereknek szól. Ismeretesek olyan vélemények is, amelyek a múzeumi évkönyvek kiadásának abbahagyását kívánják és helyettük az utóbbi időben igen megszorodott, az évkönyveknél eleve több füzetek megjelentetését pártfogolják. Ettől a vélekedéstől függetlenül is, általában, az évkönyvek háttérbe szorulóban vannak s azok a múzeumok, amelyek most jelentkeznek először kiadványokkal, nem az évkönyv-formát választják, hanem a füzetet, a füzetesorozatot. Éppen ezért feltűnő, hogy a még rövid működésre visszatekintő, fiatal Rákospalotai Múzeum nem füzetekkel, hanem évkönyvvel jelentkezik a kiadványokat megjelentető múzeumok között. Annál is inkább érdekes ez, mert Budapest tőzsomszédságában, sőt közigazgatásilag és ebből következően múzeumszervezetileg is Budapesthez tar-

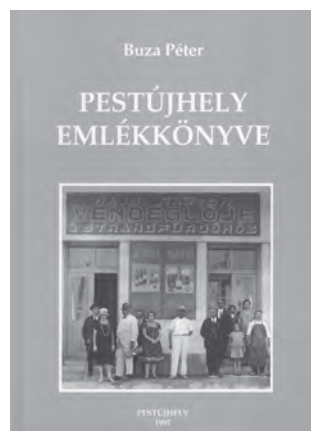
tozva, nem a könnyebben megoldható feladatok közé tartozik egy ilyen kiadvány megjelentetése.”¹ Dicsérik az évkönyvek kivitelét és hogy sikerült azt megoldani, hogy nemcsak a szakmabeliek olvashatják az írásokat, hanem a nagyközönségnek is érthető, igényes cikkek voltak benne. A hivatalosan első kötetnek tartott – erről még később lesz szó -, 1964-es kiadványban egy régészeti, egy helytörténeti, egy néprajzi és egy művészettörténeti írás jelent meg, Kőszegi Ferenc írt A Rákospalotai kincsleletről, Für Lajos

1 Ethnographia, 1966/4. Könyvszemle, A Rákospalotai Múzeum Évkönyvei, 625. o.

(aki ekkor már a Múzeum igazgatója volt) a Palotai jobbágyok utolsó pere a földesúrral című írást jelentette meg, Boross Marietta: Női népviseletek Rákospalotán és Koczogh Ákos Kocsis Andrásról írott cikke mellett. Két évvel később, 1966-ban hasonló stílusban és színvonalon jelent meg a következő Évkönyv. Az Ethnográfiaiban megjelent ajánló szerint „A hat tanulmány mindegyike szoros kapcsolatban van az első kötet közölte tanulmányokkal, de ugyanakkor mindegyik önmagában is egész, kerek, teljes (BÁCSKAI Vilmos: Határpercek Pest és Palota között a XVIII. században; – FELHŐ Ibolya: Urbérrendezés Rákospalotán; – BOROSS Marietta: Rákospalota férfi népviselete; – GECSÉNYI Lajos: A munkásmozgalom története Rákospalotán és Pestújhelyen az 1918–1919-es forradalmak időszakában; – Soós Károly: Madarász Viktor; – Kocsis András: Mohácsi A.; Mohácsi A. Győző gyűjteményes kiállításának megnyitó beszéde). Rátonyi Gábor Tamás a Rákospalotai Múzeumról szóló blogjában² írt egy mára már elfeledett kiadványról, mely még Vámbéri Gusztáv, az első igazgató idejében jelent meg 1961-ben, tartalmazott többek között egy részletes listát a Madarász hagyatékról is. Állítólag bezúzták a kiadott példányokat, reméljük ezt a témát egyszer valaki feldolgozza és akkor kiderül az igazság.

1969-ben megjelent a kerületi **Adattár**, melyben szintén közreműködött a Múzeum, majd dr. Czoma László szerkesztésében a **Rákospalota-Pestújhely** című vaskos tanulmánykötet 1974-ben. Ennek előszavában így ír a szerkesztő: „Természetesen ezzel a könyvvel nem zártuk le a kerület múltjának történeti kutatását, feldolgo-

zását. A további részletek, események, emlékek összegyűjtése, feltárása – s bizonyos esetekben a kép finomítása – a kerületben működő szakkör feladata, akárcsak a tárgyi emlékek gyűjtésének folytatása, amely még teljesebbé teszi a Rákospalotai Múzeum meglevő gazdag anyagát.” Innen kezdve egy hosszabb időszak múlik el kiadványok nélkül, mivel a Múzeum bezárt a régi, Kossuth utcai épület műszaki állapota miatt, de 1995-ben megjelent Buza Péter máig közkedvelt és alapműnek tekintett **Palotai tegnapok** című kötete. Sikerét nagyban olvasmányos stílusának köszönheti, nem véletlenül került a tudományos-ismeretterjesztő irodalom kategóriába. A gazdag képanyaggal ellátott könyv áttekinti a település eredetét, fejlődési folyamatait, de szó esik a paraszti világ hagyományairól, a helyi szokásokról, kultúráról, oktatásról, a vallási felekezetekről is. A függelékben az utcanevektől a helyi hírességekig megtalálhatunk mindent és mindenkit, aki hatással volt Rákospalotára. A Palotai tegnapok sikerén felbuzdulva Buza Péter nem késlekedett a folytatással sem, 1997-ben megjelent hasonló színvonalon és formátumban **Pestújhely emlékkönyve**.

A Múzeum kihasználva az adott infrastrukturális lehetőségeket, csatlakozott a népszerű **Tájak – Korok – Múzeumok Kiskönyvtár** sorozathoz, és 1999-ben megjelent **602. szám**

² bpxv.blog.hu A Rákospalotai Múzeum, 2014.08.05.

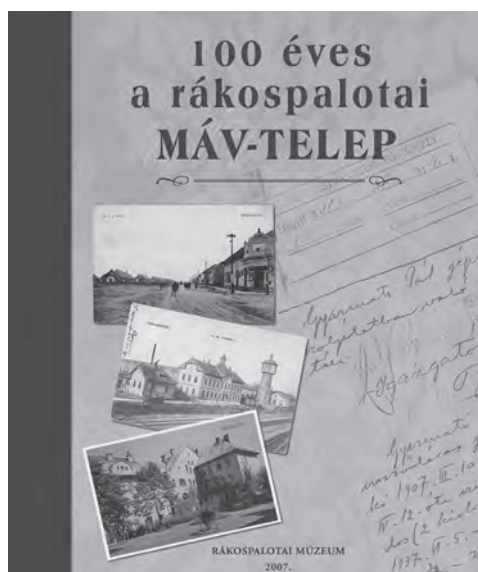
a Rákospalotai Múzeumot mutatta be (szerkesztette Dercsényi Dávid). A lokálpatriotizmus szép példája, hogy a kiadvány teljes előállítási és megjelentetési költségeit helyi vállalkozók, szervezetek, intézmények és magánszemélyek adták össze.³ A Múzeum saját kiadványai közül a következő kötet is ebben a sorozatban jelent meg 2003-ban, dr. Matis Ferenc írt **Madarász Victor és Adeline festőművészek hagyatéka a Rákospalotai Múzeumban** címmel egy tanulmányt, ez lett a Tájak-Korok-Múzeumok kiskönyvtárának 723. száma.

2005-ben Mojzes Ildikó, a Múzeum akkori vezetőjének szerkesztésében jelent meg egy máig nagyon népszerű kötet **Üdvözlét Rákospalotáról és Pestújhelyről** címmel. Az albumban régi, 1899 és 1945 közötti rákospalotai és pestújhelyi képeslapok szerepelnek, sok kép közülük mára már ikonikussá vált. A

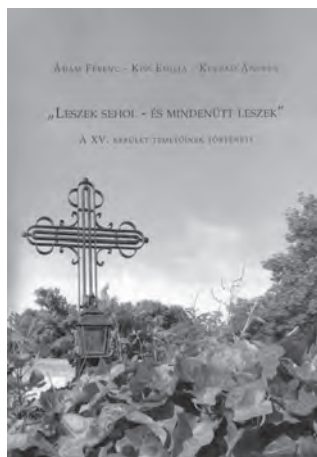
3 Magyar Múzeumok, 1999. 4. szám Mojzes Ildikó: Kis múzeumok a nagyvárosban: a Rákospalotai Múzeum; 39.o.

szerkesztő a képanyagot magyarázatokkal is ellátta, így teljeskörű információkhoz juthatnak az olvasók. Karácsony közeledtével a mai napig sokan vesznek ajándékba a kötetből (mely megvásárolható a Helytörténeti Gyűjteményben is), melyben megismerhetjük, hogyan néztek ki a közhivatalok, a templomok, az oktatási és szociális intézmények. Emellett betekintést nyerhetünk a gyárak, üzemek, üzletek világába, és nem marad ki a szórakozóhelyek és a vendéglátás sem. Az Istvántelki Főműhelytől a Lukácsy-féle vendéglőig, Wagner Manó Intézményétől az Eötvös utca 8. szám alatti Nemzeti Szálloda és Kávéház épületéig számtalan ma is népszerű hely és épület eredeti alakját ismerhetjük meg.

Az 1956-os forradalom 50. évfordulójára szintén Mojzes Ildikó szerkesztett egy „1956” című kiadványt, ugyancsak az ő nevéhez fűződik a 2007-ben, 700 példányban kiadott **100 éves a rákospalotai MÁV-telep**. Mojzes Ildikó tanulmánya mellett helyt kapott ebben a kötetben Csepreghy Sándor visszaemlékezése, melyet Rokob Tibor írt le.

Számos addig még nem publikált fotót tartalmaz a könyv, és említésre méltó a pestújhelyi vendéglők cím-tára is.

Végül Ádám Ferenc, Kiss Emília, Kuczko Andrea 2016-os. „**Leszek sehöl és mindenütt leszek**” –

„1923. június 30. - határkő Rákospalota életében: rendkívüli közgyűlésen hirdetik ki a belügyminiszteri rendeletet, mely Rákospalota nagyközséget rendezett tanácsú várossá nyilvánítja. Ugyanez év szeptember 5-én pedig feláll Rákospalota rendezett tanácsú város közigazgatási vezérkara. 2008. júniusában a várossá válás 85. évfordulóját ünnepli Rákospalota történetének első Városnapjával. E kiadvány is ehhez az ünnephez kíván hozzájárulni.” – olvashatjuk a 2008-ban megjelent **Város születik** című könyv bevezetőjében, melynek szintén Mojzes Ildikó volt a szerkesztője.

A Helytörténeti Gyűjtemény 2010-ben jelentette meg dr. Holló Szilvia Andrea szerkesztésében „**Közös akarattal.**” **Írások a százéves Pestújhely civil társadalmáról** című könyvét. A magát „különféle írások tárházának” nevező kötet nem egy szokványos tanulmánykötet, ahogy az előszóban olvashatjuk. Az első blokkban a rövid helytörténeti áttekintés mellett statisztikai adatok szerepelnek, majd a második blokk „a község legmarkánsabb egyházait” mutatja be. Helyet kapott még a szórakozás változatos formáinak ismertetése és az civil élet, különös tekintettel napjaink egyesületeire.

A XV. kerület temetőinek története című kiadványt szeretném megemlíteni. Az írások gazdag képanyaggal és korabeli dokumentumokkal mutatják be az elmúlt évszázadok temetkezési szokásait és a temetésekkel kapcsolatos néprajzi szokásokat, idéznek fel több, ma már nem létező helyi temetőt és a Függelék jeles személyek nyughelyeit mutatja be a Rákospalotai Köztemetőben.

Zárásként két gondolatot szeretnék megosztani az Olvasókkal. Ha tudomásuk van bármely ebből a cikkből kimaradt, feledésbe merült régi kiadványról, melyet a Rákospalotai Múzeum adott ki, tudassák velünk! A másik pedig őszinte kívánságom, hogy még sok hasonló, színvonalas kiadvány jelenjen meg a Helytörténeti Gyűjtemény gondozásában - csak az elődök munkáját kell követni, a jó példa előttünk van.

FUTÓ MOLNÁR MIKLÓSNÉ SZÜL. HIRCZI TERÉZIA PESTÚJHELYI BÁBA ÉS PESTÚJHELY BÁBAKÖNYVE

ÍRTA: Kis Emőke

2020. november 21-én az Anno Művészeti Hét keretében nyílt meg a „Széchenyitelep-Pestújhely Aranykönyve – Helytörténeti kiállítás a település 50 évéről” című új, állandó tárlat Rákospalota-Pestújhely és Újpalota Helytörténeti Gyűjteményében. A kiállítás különös hangsúlyt fektetett Pestújhely orvostörténeti emlékeinek bemutatására. Dr. Weszter Sándor és Dr. Lóvey József orvosok munkássága mellett figyelmet érdemel a település közismert bábája, Futó Molnár Miklósné Hirczi Terézia. A szülésznőről való megemlékezésben segítségünkre volt unokája, Futó Molnár Mária Erzsébet. Ezúton is köszönjük hozzájárulását, amelynek segítségével fényképeken és különleges írásos dokumentumokon keresztül is bemutathatjuk a 20. századi bábáság magyarországi – kiemelten pestújhelyi – helyzetét.

Magyarországi bábahelyzet a 20. század elején

A bábáság intézményesített keretek között való működése, szigorú szabályai és engedélyhez kötött működése egészen a 20. század elejéig várattott magára. A „bába” kifejezésnek négyféle értelmezését ismerték már a középkorba: véناسzony, nagyanya, szülésznő, boszorkány. Az utóbbi pejoratív kifejezéssel a gyakran boszorkányperek áldozatául eső sokszor képzetlen, tudatlan, és tapasztalatlan már-már mágikus eszközöket alkalmazó bábák képével látszik azonosulni. A 17. században már megkülönböztetésre kerül az okleveles bábák (a legképzettebb) a cédulás bábák (kevesebb elméleti, és gyakorlati tudás) és a paraszt/kontár (legtöbb halálózást mutató) bábák között. A 18. század közepén már a hivatalosan működni kívánó bábának kötelessége sikeres vizsgát tennie tudásáról tisztiorvos előtt, azonban Mária Terézia foglalja igazán szabályos keretek

A Budapesti Magyar Királyi Bábaképző-Intézet által kiadott díszoklevél Futó Molnár Miklósné részére, 1901. június
(FUTÓ MOLNÁR MÁRIA TULAJDONA)

**Futó Molnár Miklósné pestújhelyi bába fiával,
Futó Molnár Józseffel a Tátra utcai (ma József
Attila utca) házuk udvarán,
1910 körül**

(FUTÓ MOLNÁR MÁRIA TULAJDONA)

közé a bábaképzést, és csak a diplomával rendelkező bábák működését engedélyezi a Generale Normativum in Re Sanitatis c. közegészségügyi jogszabályában. Kezdetben a Magyarországon dolgozni kívánó bába a Nagyszombati vagy a bécsi egyetemen kellett diplomát szerezni. Ismerni kellett a női anatómiát, a szülés folyamatát, és a gyermek ellátásának a feltételeit. Az ismeretek nyelve a német volt. A 19. század elején már biztosítják a magyar nyelven való oktatást. A bábának készülőkhöz egyre nehezebb követelményeket írtak elő, az orvosi képzéssel párhuzamosan futottak a bábaképzések, az orvostanhallgatóknak közös óráik voltak a bábakkal. A bábaképzés a Vallás- és Közoktatási Minisztérium hatáskörébe került a kiegyezés utáni időszakban egészen 1919-ig. Tauffner Vilmos egyetemi tanárt nevezi ki Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter, hogy a bábanevelést szabályozza, bábaképző intézet létrehozását biztosítsa. 1918-ra a bábaképzés feltételei az alábbiak voltak: 20-35 év körüli, jó erkölcsű, jó egészségi állapotban lévő, legalább

IV-ik elemi osztállyal rendelkező nő jelentkezhet. Az anya- és a csecsemővédelem is fontossá vált, melyet az állam az Országos Stefánia Szövetségre ruházott át, melynek célja a csecsemőhalandóságok kiküszöbölése és a szülő nők körüli ellátásban segített. A világháború korszakváltást jelentett. Az 50-es 60-as években a kórházi szülések kerültek előtérbe, a házi szüléseket fokozatosan szorították vissza. Megindult a modernizálás.¹

**Futó Molnár Miklósné pestújhelyi bába férjével,
Futó Molnár Miklóssal és gyermekeikkel a Tátra utcai
(ma József Attila utca) házuk udvarán, 1920 körül**

(FUTÓ MOLNÁR MÁRIA TULAJDONA)

„Nagyapám, Futó Molnár Miklós, asztalos mesterséget tanult. 26 éves volt, amikor a Tátra, ma József Attila utcában telket vásárolt (a család minden generációja itt élt, és él a mai napig). A tanult mesterséget kamatoztatva nyitott egy asztalosműhelyt. A családi ház erre alkalmas volt. Épület-és bútorasztalosként kezdett dolgozni egy segéddel és hét tanulóval. Megnősült, feleségül vette Hirczi Teréziát, aki 1901-ben, 22 évesen szerzett oklevelet a Budapesti Magyar Királyi Bábaképző Intézetben. Pestújhelyen kezdett bábaként dolgozni, itt volt egészen haláláig.” – emlékezik meg róla unokája.

1 Dr. Werling Józsefné Forrai Márta: A Magyarországi bábaképzés főbb állomásai. In.: Kéri Katalin (Szerk.) Ezerszínű világ. .

Futó Molnár Miklósné (középen jelölve) bábák és orvosok körében, 1920 körül
(FUTÓ MOLNÁR MÁRIA TULAJDONA)

A pestújhelyi bába

Futó Molnár Miklósné Dr. Lövey József- bel- és szülészorvos munkáját segítette az Országos „Stefánia” Anya- és Csecsemővédőszövetség 141. számú pestújhelyi védőintézetben. Dr. Szentirmai József gyermekorvossal is rokoni kapcsolatot ápolt. Unokája elmondása alapján köztisztelőben tartották, ezt mutatta a családi vitrinben ma is kiemelt helyet foglaló különféle porcelán- és dísz tárgy, amelyet az új gyermek születése és egészséges volta iránti hála jeléül adtak a bábának. Elmondások alapján egészen különleges fizikai adottságokkal bírt: hosszú ujjai, találékonyasága, tapasztalata segítették abban, hogy a farfekvéssel születendő gyermeket segítségével egészségesen világra tudta hozni az édesanya. A családi relikviák közül sajnos csak nagyon kevés maradt meg: a József Attila utcában található családi ház teljesen leégett. Mégis csodával határos módon maradt fenn az az orvosi táská, amely élete végéig

kiszolgált a bábát. A táská tartalma leginkább a szülést elősegítő tárgyakkal volt tele, többek között vérnyomásmérővel. A bába – ahogy fentebb olvashattuk – csaknem olyan orvosi tudással rendelkezett, hogy egy szülést egymaga le tudott vezetni. Ha a gyermek világra jötténél a család kívánta az orvos jelenlétét, vagy komplikációk merültek fel, a bába inkább az asszisztencia szerepét vállalta, és előkészítette, segítette a szülés folyamatát. Egyes eseteknél már nem az otthon-szülésnél, hanem a kórházi keretek között zajló szülésekhez is hívták segítőnek – ez nem volt másképp Futó Molnár Miklósné esetében sem.

Futó Molnár Miklósné pestújhelyi bába személyes tárgyai

A személyes tárgyak egyik csoportját a család által nagy becsben tartott fotók adják. Az első képen a pestújhelyi bába elsőszülött fiával, Józseffel lát-

A bába esküje:

Esküszöm és fogadom, hogy kötelességemnek minden szülésnél lelkiismeretesen meg fogok felelni s hogy minden melléktekintet nélkül járok el és senkinek szándékosan ártani nem fogok. Fogadom, hogy a reám bízott szülőket, gazdagot és szegényt egyaránt, bábai segítségben legjobb tehetségem szerint részesítem, azokat el nem hagyom és el nem hanyagolom és hogy mindenkor és mindenben, bábai utasításom értelmében, legjobb képességem szerint fogok eljárni.

Isten engem úgy segítjen!

„A bába esküje” In. Magyar Bába-könyv. A Bábai hivatás gyakorlásáról. 3. kiad. Budapest, 1929. Futó Molnár Miklósné könyve

a bába nevét, vallását, születési dátumát és tartózkodási helyét; továbbá a dokumentum igazolta, hogy 1901-ben szervezett tanfolyam kriptériumainak megfelelt:

„(...) a bábamesterség gyakorlására képesnek és alkalmasnak bizonyult.

ható. A második képen már családja körében. A harmadik fotó 1920 körül készült, bábák és orvosok társaságában (a pontos helyszín és időpont ismeretlen). Minden bizonnyal már Pestújhelyen dolgozott, mikor a kép készült.

Miért is fent nevezett tisztességes tanult és dolgában jártas bábának elismerjük s miután ennek alapján törvényszabta bábaesküt letette, mi őt, a nagyméltóságú magyar királyi kormánytól reánk ruházott hatalomnál fogva, az esküjében tett fogadalom hű megtartásának, valamint az illetékes utasítások és szabályrendeletek pontos követésének feltétele mellett a bábamesterség szabad gyakorlására ezennel feljogosítjuk.”

Hirczi Terézia néven 1879-ben született Pakson. Tanulmányait a Budapesti Magyar Királyi Bába-képző Intézetben végezte. Az oklevél tartalmazta

II. sz. melléklet a 95.000/902. B. M. sz. a. kiadott utasításhoz.

A „Szülések jegyzőkönyve” mintája.

Folyószám	A szülés éve, napja, órája	A szülő neve, kora, állapota, lakóhelye (község, utca, házzszám)	Hányadszor szülő	A magzat fekvése születésekor (koponya, arc, far, lábtartás, keresztfekvés)	A magzat neme, neve, hosszúsága	Élve vagy halva született-e?	Érett, kora, éretlen-e a magzat?	Érett, kora, éretlen-e a magzat?	Hány szülimát lépényke lett elhasználni?	A szülés alatt volt-e rendellenesség és milyen	Az anya egészséges maradt-e, a gyermek-ágyban beteg volt-e, meghalt-e, mikor halt meg?	A gyermek egészséges maradt-e 8-10 napig? meghalt? mikor?	Egyéb megjegyzések. Az orvos megjegyzései, ha a szülésnél közreműködött
1.	1902. febr. 20. d. e. 7	Szeles Pálné Nagy Teréz 29 éves asztalos neje Szeged Korona-u. 5.	6	első koponyatartás	leány Mária 41 cm.	élve	kora	3	—	egészséges	meghalt február 27-én	Az újszülött veleszületett gyengeség következtében halt meg. Dr. Kiss, halottkém.	
2.	1902. febr. 25. d. u. 3	Bozó Erzsébet 19 éves hajadon Szeged Fodor-u. 9. sz.	1	második koponyatartás	fiú István 51 cm.	élve	érett	6	rángató görcsök	egészséges	egészséges	A rángató görcsök miatt fogóval fejeztem be a szülést, szülés után nem jelentkezett többé görcs. Anya és a gyermek egészséges maradt. 1902. III. 20. Dr. Barna	

343

„Szülések jegyzőkönyve” In. Magyar Bába-könyv. A Bábai hivatás gyakorlásáról. 3. kiad. Budapest, 1929. Futó Molnár Miklósné könyve (FUTÓ MOLNÁR MÁRIA TULAJDONA)

A pestújhelyi bábanapló

Igazi kurióznak számít a Futó Molnár Miklósné pestújhelyi bába által vezetett bábanapló. A Pestújhelyen általa, illetve közvetve általa levezetett születek sorát olvashatjuk 1947-1952-ig bezárólag. A sorszám mutatja (67.), hogy jelen bábanaplót megelőzhetette egy korábbi napló, ahogy ezt a tollal jelzett „átirat” felirat is jelez (A napló formanyomtatvány, melynek helyes kitöltését az 1929-ben kiadott Magyar Bábakönyvben olvashatjuk. A bábanapló tartalmazta tehát a „Születek jegyzőkönyvét” A szülő nő nevét, nemét és lakcímét, szüleiének számát, a gyermek nemét, nevét és méretét. A gyermek születéseinek körülményét, és a születés utáni

8-10 napon belüli újbóli megvizsgálását jelzi a táblázat. Futó Molnár Miklósné bábanaplója mivel átirat nem teljes. Hiányzik a szülést levezető orvos neve (ha volt), illetve a gyermek 10. napon felvett állapota, plusz információ az anya testhőmérséklete és a gyermek pontos méretei. Szerencsére halálozásról nem olvashatunk, többségében lányok születtek és a korban kedvelt Erzsébet, Anna, Ágnes keresztneveket kapták. „Széchenyitelep-Pestújhely Aranykönyve” című kiállításon először kerül napvilágra ez a kuriózum. Az érdeklődők digitális formában lapozhatják át a bábanaplót, felkeresve szüleiük vagy nagyszüleiük születési adatait.

6 *Átírat 1947-ből* 7 *Atyán neve benn*

Sorszám	A szülők (vetelő) neve, napja, órája	A szülő (vetelő) neve, kora, vallása, lakása, foglalkozása	Hányadik terhesség	Szülés				A szülő nő mérete a baba érkezésekor.	A szülő nő N. M. M. sz. rendszám (20. §-a)	Vetelés			Az anya a gyermekágyban egészséges volt? meghalt? (mikor)	A gyermek a gyermekágy alatt egészséges volt? meghalt? (mikor)	A közreműködő orvos(ok) megjegyzése és aláírása
				435 halott rothadt	436 éretl. kora	437 női	438 fekvése születésekor			10 Az orvos feltevéseinek idője	11 Hiányzik a bábában	12 Az orvos feltevéseinek idője			
67	1947 IX 20 de 14 9óra	<i>Janoszi Péter 35 éves lakása 160 Szécheny</i>	II	élő	korai	2002 1300g 36/14	36/14					egészesen			
68	1947 IX 20 de 14 9óra	<i>Janoszi Péter 35 éves lakása 160 Szécheny</i>	II	élő	korai	2002 1300g 36/14	36/14					egészesen			
69	1947 IX 20 de 14 9óra	<i>Janoszi Péter 35 éves lakása 160 Szécheny</i>	II	élő	korai	2002 1300g 36/14	36/14					egészesen			

Bábanapló. Pestújhelyi születek jegyzőkönyve 1947-ből, Futó Molnár Miklósné tulajdona.

ORVOSI TÁRGYAK

A SZÉCHENYTELEP-PESTÚJHELY ARANYKÖNYVE CÍMŰ ÚJ ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSON

ÍRTA: Werschitz Annamária

A Széchenyitelep-Pestújhely Aranykönyve című állandó kiállítás 2020. november 21-én nyílt meg a Rákospalotai Múzeumban. A tárlaton bemutatásra kerül Dr. Weszter Sándor egykori községi főorvos tárgykollekciója. A szakember sokat tett a helység egészségügyi helyzetének javításáért, ezért méltán váltott ki tiszteletet a pestújhelyiek körében. A település első orvosa többféle szakterület betegeit gyógyította. Értett a belgyógyászat, de pszichiátriai és nőgyógyászati eseteket is kezelt. Tárgyain keresztül egy letűnt világ tárul elénk.

Weszter Sándor 1866-ban született Nagyszombat városában. Bécsben végezte orvosi tanulmányait. 1907-től, mint a betegsegélyező pénztár orvosa a Széchenyitelepen dolgozott, hamarosan ide is költözött. Pályáját a Lipótmezei Elmeógyógyintézetben kezdte, ahol gyakornokskodott, de főállású orvosként nem alkalmazták. Feltételezhetően azért nem lehetett státuszba vezető orvos, mert külföldön szerezte az oklevelét, amit akkor nem néztek Magyarországon jó szemmel. Innen került a pestújhelyi Niedermann-szanatóriumba. 1912-es kinevezésével ő lett Pestújhely első községi orvosa, később a község főorvosa. Személyes tárgyait egyik leszármazottja, a ma is Pestújhelyen élő Nagy Előd festőművész kölcsönözte a Múzeum számára.

Dr. Weszter Sándor a képen látható gyönyörű szamovárt nagy becsben tartotta. A szép kovácsoltvas tartóval rendelkező teafőző igazi mesterremek. A doktor még legénykorában sze-

rezte és a pestújhelyi házában élete végéig a szobáját díszítette. A szamovár anyaga öntöttvas, az alatta látható tartó porcelánból készült.

A valamikori községi főorvos naplójában feljegyzéseket olvashatunk a Lipótmezei Elmeógyógyintézetben ápolt betegek kórképeiről és a kezelések menetéről, majd a későbbi Niedermann-szanatóriumi esetekről is láthatunk bejegyzéseket. A naplóban a Pestújhelyi betegek kórképeit és

A főorvos táblája az 1930-as években
(NAGY ELŐD TULAJDONA)

A nyitott napló, melyben a betegek nevei és kórképeik olvashatók
(NAGY ELŐD TULAJDONA)

rendelkezésre antibiotikum, így a tüdőgyulladás és a TBC sok áldozatot szedett a lakosság körében.

Az orvos a belgyógyászati tevékenység mellett szülési munkát is végzett. A szüléseket akkor még háznál vezették le, mivel Pestújhelyen nem volt szülészeti osztály.

kezelési terveit is láthatjuk. A napló valódi kordokumentum és orvostörténeti érdekesség. Több évtizedet felölelő gyógyítói munkáról kapunk képet, ha kézbe vesszük a könyvecskét.

Az orvos sorkatonai szolgálatát az 1888-1889-es években töltötte az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregében tisztként. Ezidő alatt egyrészt Budapesten a Honvéd Helyőrségi Kórházban kezelte a katonákat. A másik katonai igazolvány adatai szerint 1889-ben Kalocsán szolgált szintén orvosként.

Dr. Weszter Sándor 1909-ben épített házat Pestújhelyen a mai Ady Endre út 32. szám alatt, ahol a későbbi rendelője és a betegváró is helyet kapott. Községi főorvosként nemcsak betegekhez járt ki gyógyítani, de ő állította ki a Pestújhelyi Tüdőkórházban elhalálozott személyek halotti bizonyítványát. Mivel akkoriban még nem állt

Dr. Weszter Sándor magánéletében gondos családapa volt. Fontos közéleti szerepeket töltött be, így többek között szerkesztőként dolgozott a Pestújhelyi Közlönynél, később a Pestújhelyi Naplónál. A Pestújhelyi Polgárok Társaskörének díszelnöki posztját is betöltötte. Részt vett a pestújhelyi evangélikus egyházközség megalapításában., emellett elnöke volt az Egyesült Községi Pártnak. A község első orvosa 1934-ben hunyt el.

Dr. Weszter Sándor tárgykollekciója
a Széchenyitelep-Pestújhely Aranykönyve című állandó kiállításon
(NAGY ELŐD TULAJDONA)

DR. BILKEI GORZÓ NÁNDOR RÁKOSPALOTAI KÖTŐDÉSEI

ÍRTA: Kis Emőke

Dr. Bilkei Gorzó Nándor nevével Madarász Viktor (1830. december 14. Csetnek, - 1917. január 10. Budapest) magyar romantikus festő lánya Madarász Adeline (Pest, 1871. május 26. – 1962. február 10. Budapest) élettörténetének olvasása közben találkoztam először. Kemény János „Madarász Adeline (Adél) leveleiből 1903–1931” c. munkájában olvashatjuk, hogy a két világháború között Adeline a kelenhegyi műteremlakásból a 40-es években Zebegénybe költözött. 1945-ben itt érte az ostrom - szerencséjére – ekkor rokona, dr. Gorzó Nándor menedéket nyújtott számára. Adeline Gorzó családjá körében élt Rákospalotán a Szódliget utca 45/A-ban egészen haláláig. Az ekkor 74 éves festőnőt már javában az a kérdés foglalkoztatta, hogy édesapjának hagyatékát mihamarabb rendezni tudja. Végül a Rákospalotai Múzeum találtatott a legmegfelelőbb helynek arra, hogy apja emlékét ápolják. A továbbiakban látni fogjuk, hogy Bilkei Gorzó élete számos ponton kapcsolódik a Madarász családhoz, és Rákospalotához.

A Gorzó család

Gorzó Nándor 1890. december 14. született Békés vármegyei Gyoma településen, apja Gorzó Nándor (1866–1916) nagykovács mészáros, anyja Madarász Etelka. (1.kép)

1945 után íródott életrajzában nemesi származását az anyai ősökkel a politikus Madarász Józseffel és Madarász Lászlóval vagy Madarász Viktor fes-

A Gorzó család címere

(FORRÁS: BOROVSKY SAMU: MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI/ SZATMÁR VÁRMEGYE NEMES CSALÁDJAI)

tővel kívánja alátámasztani. A rokoni kapcsolat a Gorzó és a Madarász család között tehát első rokoni fokon érhető tetten. A család történetét olvasva - amely visszavezethető az 1339-es évekig- az apai ágon is a (Bereg vármegye) egyik legrégebb, donatiós nemes családjaként tartják számon a Gorzó családot. (2.kép)

Színes életút

Elemi iskoláit Gyomán végezte, érettségét az egri katolikus főgimnáziumban szerezte 1908-ban. Az érettségi után teológia, bölcsészet,- műszaki,

109		A keresztelték anyakönyve							Krisztus urunk születése után 1890 esztendőben. 109			
Folyó- szám	Év és napja a feltevé- s. levél- számok	A kereszteltének			N o m e Bíró né terinyo- tuba	A szülők neve, állapota és vallása és vallása	A keresztelték neve	Észrevételek				
		N o v e										
16.	1890 július 6. 1890 július 5.	Solán Mária	-	no	terinyo-		Kajla Péter endrédi, születési, ek. bécsi és. Károlyi István gyomaendrőd, ek.	Spelt Gyula gyomaendrőd.	* 1890. július 6. sz. 22. sz. 1.			
17.	1890 július 22. 1890 július 28.	Lajos	f.		terinyo-		Ábelcsé István borsodl. születési, ek. bécsi, ek. Lajos Mária szabolcsi, születési, ek.	Spelt Gyula gyomaendrőd.	Béla, Péter, István * 1890. aug. 15. sz. 2. sz. 1. sz. 1.			
18.	1890 szeptember 9. 1890 szeptember 10.	Mihály	f.		terinyo-		Ábelcsé Mihály endrédi, születési, ek. németországi Károlyi Gyula endrédi, születési, ek.	Spelt Gyula gyomaendrőd.	Béla, Péter, István * 1890. szept. 10. születési.			
19.	1890 szeptember 18. 1890 szeptember 20.	István	f.		terinyo-		Ábelcsé István gyomaendrőd, ek. németországi Károlyi Gyula endrédi, születési, ek.	Spelt Gyula gyomaendrőd.	Béla, Péter, István * 1890. szept. 22. sz. 2. sz. 2. * 1890. szept. 22. sz. 2. sz. 2. * 1890. szept. 22. sz. 2. sz. 2.			
20.	1890 szeptember 20. 1890 szeptember 24.	Leó László	f.		terinyo-		Mészáros István borsodl. születési, ek. németországi Károlyi Gyula endrédi, születési, ek.	Spelt Gyula gyomaendrőd.	Béla, Péter, István * 1890. szept. 24. sz. 2. sz. 2.			
21.	1890 október 9. 1890 október 28.	Ferenc	-	no	terinyo-		Ábelcsé István borsodl. születési, ek. németországi Károlyi Gyula endrédi, születési, ek.	Tarany Lajos endrédi, születési.	Béla, Péter, István * 1890. október 29.			
22.	1890 október 5. 1890 október 6.	Lajos	f.		terinyo-		Károlyi Péter endrédi, születési, ek. bécsi Károlyi Mária endrédi, születési, ek.	Spelt Gyula gyomaendrőd.	Béla, Péter, István * 1890. október 6. születési.			
23.	1890 október 19. 1890 október 23.	László László	f.		terinyo-		Lajos László borsodl. születési, ek. németországi Károlyi Gyula endrédi, születési, ek.	Spelt Gyula gyomaendrőd.	Béla, Péter, István * 1890. október 23. születési.			
24.	1890 október 24. 1890 október 26.	Mária	-	no	terinyo-		Utah Ábelcsé d. vinyai, születési, ek. németországi Károlyi Gyula endrédi, születési, ek.	Spelt Gyula gyomaendrőd.	Béla, Péter, István * 1890. október 26. születési.			

A gyoma(endrőd)i katolikus plébánia születési anyakönyve 1849-1895 között

-tanári diplomát szerzett. 1910-ben belépett a jászóvári premontrei rendbe öt év múlva fogadalmat tett, ugyanabban az évben 1915. június 29-én pappá szentelték, ekkor vette fel a Gellért nevet. Premontrei szerzetesként csak négy évig működött 1919 júniusában elhagyta a rendet. 1932-ben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán is tanult. Az iskoláit tekintve sokoldalú embernek mutatkozott meg, aki nemcsak a műszaki, de a tudomány, a vallás és az irodalom világában is jártas. 1915-től a rozsnyói római katolikus főgimnázium tanára és igazgatóhelyettese. Ebben a termékeny időszakban szaklapokban irodalmi tanulmányokat, a helyi újságban színikritikákat, verseket publikált. Az város kulturális miliőjét teremtette meg azzal, hogy színdarabokat, műsoros esteket rendezett.

Szeretett vadászni, szabadidejében kirándulásokat szervezett, a társasági élet kedvence volt.

A sokoldalú

1920-ig a tanári pályán próbál elhelyezkedni, a Werbőczy István Fiúgimnázium tanára és igazgatóhelyettese. A Felvidék cseh megszállását követően - mivel magyarsága mellett törhetetlen hűséggel kitartott - rendszeres zaklatásnak volt kitéve, és állásából rövidesen menesztették (1922). Elbocsátását követően a Klein és Társa Pipereszappangyártó Rt-hez szerződik, ahol - pénzügyi tapasztalataira építkezve és ezt nagyban kamatoztatva - csakhamar a kisipar ügyvezető-igazgatóhelyettesi posztjára küzdi magát. Rózsnyó tudatos és sovinszta vágytól fűtött

cseh-szlovákizálása és a személye és nemzetisége iránt továbbra sem szűnő inzultációk miatt úgy dönt, Budapestre disszidál.

1927-ben a Fővárosban alapítja meg a Goó-Haly Automobilkereskedelmi Vállalatot. (3.kép) *A vállalat 1927-1928. folyamán árusította a Rover és Crossley személygépkocsikat, előbbiből 1927-ben 21 darabot értékesített. A teljes Rover állomány 1930-ra 30 darabot tett ki, a Crossley valószínűleg csak bemutatóautó-fázisig jutott.* Az eladott darabszámból sejthető, hogy a vállalkozás veszteségesnek bizonyult¹.

A sikertelen autókereskedés után Gorzó újra a tudományok felé fordul. 1929-1938-ig Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye levéltári gyakornoka, főlevéltárnoka, egyúttal a vármegyei iroda vezetője és a házi nyomda igazgatója lesz, később politikai okokból nyugdíjazták.

Élet Rákospalotán

Gorzó Nándor életrajzában 1940-42-re helyezik a rákospalotai tápszerüzem alapításának dátumát. Az életrajzi adatok alapján tudjuk, hogy Gorzó Nándor családjával ekkor már biztosan az Erzsébet (ma Szödliget) utca 45. szám alatt lakik. Egy korabeli hirdetésnek köszönhetően pedig azt is tudjuk, hogy az üzem az Erzsébet utca 40. számon futott².

Dr. Gorzó Nándor Goó-Haly Automobilkereskedelmi R.T. reklámhirdetése
(FORRÁS: AUTOMOBIL MOTORSPORT 1927 2. ÉVFOLYAM 24. SZÁM)

A kezdőtőkét két zsidó származású tőkés bocsátotta rendelkezésére. Gorzó szervezőképességének, közigazgatási, politikai és banki-vállalkozói kapcsolatának köszönhetően a tápszergyár virágzásnak indult. A II. világháború éveiben már 70-75 munkást foglalkoztatott. *„Lakóhelye közelében kialakított rákospalotai telepén kurrens cikkeket – kávé- és fűszerpótlót, művaníliát és citromízű teatejesítőt, üdítőital-port és sajtópótlékot állítottak elő. A kereskedői ügyleteket is ő tartotta kézben.”*³

Szerencsére fennmaradt egy megrendelés⁴ Gorzó Tápszerüzeméből (5.kép), ahol a vállalatot „Rákospalota, Erzsébet utca 45/a” címen jelöli. A megrendelő bizonyos Koncz Bálint Rákosszentmihály, Rákos út 149. szám alatti lakos, aki vaníliát, szegfűszeget, és fahéjat rendelt Gorzótól. A megrendelésen szereplő dátum 1941. IX. 1-re teszi. Így máris igazolva látszik a tény, hogy az üzem 1942-előtt jött létre a tévesen 1942-es datálással. Érdemes kiemelni, hogy a számlán a Gorzó családi címerét szerepelteti. A négy részre osztott pajzs első cikkejében vörösben, arany korona, a másodikban kékben könyöklő páncélos kar kezében görbe kard, harmadikban kékben egymás fölött két hal, a negyedikben vörös zöld alapon két fenyőfa. Az életrajzát olvasva láthatjuk, mennyire fontos volt számára a származtatás és a felmenőinek nemesi rangja.

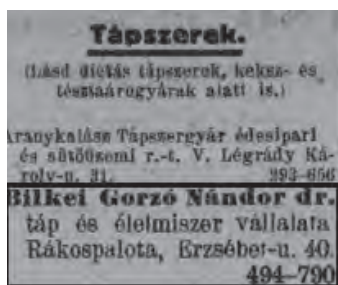
1945-ben a Polgári Demokrata Párt képviselőjében a rákospalotai Nemzeti Bizottság elnöke és Pest megye Nemzeti Bizottságának pedig társelnöke lett. Mind a lakóhelyi, mind a megyei képviselőtestületben fontos pozíciókat töltött be. 1945-50: a

1 <https://www.autoszektor.hu/hu/content/meseautotol-merkurig-45-resz-brit-markak-magyarorszagon-ii>

2 A budapesti egységes hálózat (Budapest és környéke) távbeszélő szaknévsora 1943. január (Budapest)

3 Gyáni Gábor: Fejezetek a polgárság hazai történetéből. Múltunk. 2000. 3. sz. különösen 53-59. o.

4 Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum

dr. Bilkei Nándor hirdetése

(FORRÁS: 1943-AS BUDAPESTI TÁVBESZÉLŐ SZAKNÉVSŐR)

Központi Szövetség (KOKSZ) társelnöke, a Nagy-kereskedők Országos Szövetségének elnöke.

A háború viszontagságai – forradalmi gondolatok

1945-ben már Madarász Adelinnel kapcsolatban olvashattuk, hogy hatalmas segítséget nyújtott Górzó Nándor és családja azzal, hogy a Zebegényből Budapestre menekülő festőnőt befogadták. Ezt olvashatjuk Pártos Zsigmond üzletársával kapcsolatban is. A családot a meghurcoltatástól megmenekítve a Górzó család magához szállásolta el üzletársának feleségét és lányát. Ugyan további adatot nem találtam olyan családokról, akiket Górzó elszállásolt volt, biztos vagyok benne, hogy a két családi történet nem egyedi eset.

Nyughatatlan természete, és forradalmi gondolatai miatt a politikai életben is igyekezett szervesen részt venni. Önéletrajzi megemlékezésében Madarász Viktor festményei által közvetíteni kívánt szemléletet érzi magához legközelebbinek:

„(...)Én ifjú koromban Madarász Viktortól, akinek képei a népi demokrácia méltó büszkeségéeként ma is a Szépművészeti Múzeumban függenek, tanultam meg: mi a demokrácia, mi a magyar forradalmi szellem. (1951-ből)”

Éppen emiatt Górzó sem kerülhette el a háború utáni meghurcoltatást. 1950-ben ugyan visszavonult kis kapacitással, egy-két alkalmazottal működő rákospalotai tápszerüzemébe. Fokozódó hatósági zaklatások érték, teljesíthetetlen adókat róttak ki

rá, majd gazdasági visszaélésekre hivatkozva büntető eljárásokat indítottak ellene. 1953 márciusában letartóztatták, üzemét bezárták, árdrágítás és feketézés vádjával három év börtönre ítélték ugyanazon év júliusban közkegyelemmel szabadult. Forradalmi szemléletéért több ízben megjárta a börtönt, 1957-ben egy évre Kistarcsára internálták. Élete végén magas pozíciótól megfosztva éjjelőrként és lottóárusként dolgozott. A tudományos élet menedéket nyújtott számára, érdeklődése az irodalom- és művelődéstörténet felé fordult, végül 1969. február 4-én hunyt el Budapesten.

BILKEI GÓRZÓ NÁNDOR DR.
TÁP- ÉS ÉLELMISZER VÁLLALATA
RÁKOSPALOTA, ERZSÉBET-UTCA 45/a.
Postatakarékpénztári száma: 9777. Telefon: 49-40-49

194/14.1

Megrendelés 2555
Korcs Balint

Rákospalota cégétől
Rákosi ut 149

Szállítandó:

Fizetendő:

1	patkó p	990
1	csavics p	1070
1	göggmörös p	950
		3010

[Handwritten signature]

Megrendelőlap

(FORRÁS: MAGYAR KERESKEDELMI ÉS VENDÉGLÁTÓIPARI MÚZEUM TULAJDONA)

A „PALOTAI TÁNYÉR”

ÍRTA: Werschitz Annamária

A rákospalotai tányér porcelánból készült, festett, rendszerint tulipán és rózsaszínű virágokkal díszített, aranyozott vonalmintákkal gazdagított edénytípus, melyet annak ellenére, hogy Budán készítettek, mégis rákospalotai népművészeti tárgynak tartunk. E tányérfajta rendszerint hozományként szolgált Rákospalota-Öregfalun, melyet általában a pár rokonai rendeltek meg a budai készítőtől.

Régebbi típusú palotai tányér 1897-ből. Látható, hogy a csillagalakzaton belül három virág és levelei láthatóak. Az aranyozott felirat négyfelé bontva szerepel.

A palotai tányért a rajta lévő minták és színei alapján többféle típusba soroljuk. Az egyik tányér-típus esetében a zöld, kék, piros, sárga és rózsaszín játszanak szerepet, míg egy másikféle tányéron a piros helyett a mályvaszín a meghatározó. Használatban volt egy harmadik típus, melynél a kék és zöld színösszeállítás volt jelen. Minden ilyen

tányéron olvasható aranyozott felirat. Egyrészt aranyozott betűkkel írták rá a tulajdonos teljes nevét, viszont ha házaspár nevei szerepelnek a tányéron, akkor csak neveiknek monogramja került az edényekre, illetve a házasságkötés éve. E népművészeti tárgyat egyes esetekben fiatal lányok is kapták ünnepi alkalmakra. Ilyenkor csak a lány neve szerepelt a tányéron és az ajándékozás dátuma. A Rákospalotai Múzeum több, 19. század végi és 20. század első negyedében készített darabot is őriz.

Az edényen az egymásbafonódó kisebb méretű virágminták többféle alakzatot formálhatnak meg. Többek között csillagformát, vagy mirtuszág

Naszádi István tányérja 1912-ből. Ezt a típust „fakó” változatnak nevezzük. Mintázata egyedi.

Prontvai Mari tányérja 1912-ből. Ezt a típust „fakó” változatnak nevezzük. A színei a kék és zöld. Mintázata egyedi. Jellegzetes rajta az aranyozott csíkozás és a tányéron belül aranyozott tulipánminta látható. Annak ellenére, hogy a tulipán népi motívum, de ezen a díszítésen már erősen érezhető a polgári hatás.

alakzatot is ábrázolhat a mintaegyüttes. A tányér színvilága és virágmotívumai alapján egyedi, jellegzetesen rákospalotai népművészeti tárgytypust képvisel. Ilyen tárgyat általában edénykészlet darabjaként kapták a párok, mely készlet rendszerint tizenkét edényt foglalt magában. Az étkezéshez rendszerint tartozott hat darab tányér, komatál, bögrék, levesestál, esetleg süteményestál is.

Egy Rákospalota- Öregfaluból származó és ma is ott élő asszony elmondása szerint ezzel az étkészlettel a vasárnapi és az ünnepi asztalt terítették meg. Étkezések után gondosan elmosták a tányérokat, majd viszszatették a tálasra, vagy a falra akasztva tárolták őket. Elmondása szerint Öregfaluban nem találtak olyan családot, akinek ne lett volna ilyen tányérja, vagy edénykészlete. A palotai lányok, asszonyok gondosan őrizték e szép használati tárgyat és sokan még ma is becsben tartják az őseik anyagi kulturájának részét képező tárgyakat.

Palotai tányérkészlettel terített asztal a Rákospalotai Múzeum korábbi állandó kiállításáról

Tekintettel arra, hogy ez az edénytípus reprezentációs célt is szolgált, a palotai paraszt-polgári népesség gazdagságát hivatott megjeleníteni. E dísz tárgykollekció a konyhában a falra, vagy tálasra téve ékessége volt a háznak. Még most is találunk olyan házat Rákospalotán, ahol a konyha falát e szép edénytípus díszíti.

Ajánló a Csokonai Kulturális Központ kiadványaiból

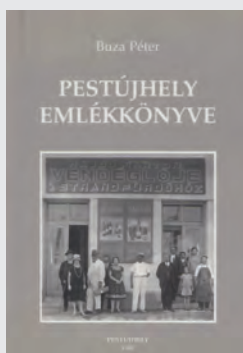

Üdvözlét Rákospalotáról és Pestújhelyről

Az album az 1899-1945 között Rákospalotáról és Pestújhelyről megjelent képeslapok tematikus válogatása. A könyvben szereplő 130 darab ritkaságnak számító képeslap betekintés enged a két település múltjába.

Kapható a Helytörténeti Gyűjteményben (Pestújhelyi út 81.).

Ára: 3500 Ft

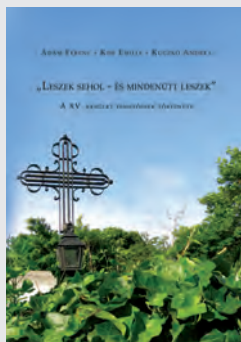

Pestújhely emlékkönyve

Buza Péter könyve izgalmas történeteken keresztül ismerteti meg a Kedves Olvasóval Pestújhely 110 éves településtörténetét a kezdetektől az önállósodás érdekében megívott harcokig.

Kapható a Helytörténeti Gyűjteményben (Pestújhelyi út 81.).

Ára: 1500 Ft

„Leszek sehol - és mindenütt leszek”

A kiadvány bemutatja, hogy a mai XV. kerület helyén található elődtelepüléseken mely korszakokban, hol és hogyan temetkezett a lakosság az első keresztény temetőtől kezdve a mai köztemetőig.

Kapható a Helytörténeti Gyűjteményben (Pestújhelyi út 81.).

Ára: 1400 Ft

Helytörténet két keréken

Az ajánlott biciklis útvonalat bejárva megismerheti a kerület három városrészét.

A térképhez a www.bpxv.hu oldalon rövid történeti leírások, ismertető olvashatók épületekről, szobrokról, Rákospalota, Pestújhely, Újpalota nevezetes pontjairól, valamikor itt élő jeles polgáraitól.

Kapható a Dokumentumtár és Információs Központban (Bocskai u. 74-78.)

Ára: 300 Ft

Impresszum

Helyem Házam Palotám – XV. kerületi helytörténeti értesítő. Kiadja: a Csokonai Kulturális Központ (1153 Budapest, Eötvös u. 64-66.). Felelős kiadó: Bezerédi Erika. Megbízott főszerkesztő: Kovács Ildikó. A szerkesztőbizottság a Helyem Házam Palotám Egyesület keretében működik, tagjai: Alexa Károly, Döbrössyné Síkfalvi Judit, Kelemen Árpád, Kovács Ildikó, Kuczko Andrea, Németh Gábor, Rátonyi Gábor Tamás, Simon Bálint István, Szunyogh László, Tóth Lajos, Varga Gábor Vargosz, Varga István. Jelen kiadványban közreműködött a szerkesztőbizottság tagjai közül: Kovács Ildikó, Tóth Lajos, Varga Gábor Vargosz. A szerkesztőség címe: Rákospalota Pestújhely és Újpalota Helytörténeti Gyűjteménye 1158 Budapest, Pestújhelyi út 81., www.rakospalotaimuzeum.hu E-mail: hhp@rakospalotaimuzeum.hu. Eredeti grafikai tervek: Taba Ágnes. Tördelés: Kuzma Angéla. Készült a Csokonai Kulturális Központ nyomdájában. Megjelenik negyedévente 300 példányban. HU ISSN2416-3309 Nyilván- tartásba vételi okirat száma: CE/3880-3/2018 ISSN 2416-3309

Műtárgyidéző – A „PALOTAI TÁNYÉR” (lásd: 50. oldal)
Fotó: Varga Gábor Vargosz